

НОВІ ЯВИЩА У ФОНЕТИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(кінець XX — початок XXI ст.)

У статті розглядаються актуалізовані фонетичні процеси сегментного та акцентуаційного планів у сучасній українській мові, зумовлені впливом таких чинників, як значне розширення обсягів її функціонування та масове розширення кола її носіїв (це призводить, зокрема, до її певного «забруднення»), дальша демократизація мовного узусу й мовних норм у загальному контексті демократизації суспільства (це приводить, зокрема, до посилення варіантності мовних одиниць і явищ) та посилення уваги до чистоти й узагалі до самототожності української мови (це зумовлює активізацію вживання тих елементів фонетико-просодичного рівня української літературної мови, що виділяють її на тлі інших слов'янських мов і насамперед, зрозуміло, російської; одним з наслідків дії цього фактора є також активізація в загальноукраїнському мовному просторі фонетичних, насамперед акцентуаційних, елементів південно-західного наріччя в їх конкуренції з відповідними елементами південно-східного наріччя та «офіційної» літературної мови).

Ключові слова: сучасна українська літературна мова, українська фонетика, наголос, норми української мови.

1. Вступні зауваження. Відзначаючи факт помітного оновлення в межах відзначеного періоду фонетико-просодичного образу української літературної мови, як і інших її структурних рівнів, слід мати на увазі, що воно, по-перше, має не тільки абсолютний (з'являються справді нові явища), а й відносний характер (увиразнюється, стає публічним через засоби масової інформації й оперативніше подається в словниках, «узаконоюється» те, що в самій живій мові вже існувало). По-друге, воно зумовлюється сукупною дією кількох актуалізованих чинників як загальносоціолінгвістичного, так і власне нормативно-мовного характеру.

До аналізу у пропонованій статті залучаються як уже достатньо стабілізовані нові явища в структурі літературної мови, так і ті тенденції, що виявляються тільки в публічному мовленні її носіїв або принаймні її ситуативних користувачів, уживаючись як неусвідомлювано з їхнього боку, так і, навпаки, цілком свідомо, очевидно, так чи інакше відповідаючи їхньому уявленню про стандарт української літературної мови.

Загальні фактори, що лежать в основі актуалізованих у цей час тенденцій до видозмін звукового образу української літературної мови, — це:

а) значне розширення обсягів функціонування української літературної мови як державної мови країни і, з іншого боку, масове розширення кола її носіїв і просто користувачів (з тих верств мовного соціуму, які раніше з різних причин нею не користувалися), що, природно, не могло не призводити як до її «забруд-

нення» позанормативними елементами, так і до достатньо виразної помітності цього явища в публічному мовному просторі, оскільки українська мова стала тепер звучати скрізь у радіо- й телеєфірі. Так, тепер можна значно частіше почути на радіо й телебаченні — звичайно, не з уст їхніх професійних працівників — зразки такого наголошування, що мають уже достатньо тривалу традицію функціонування в живій мові, як *Полтавиціна*, *Харківціна* і под., *громадський*, *кбтрий*; на різноманітних публічних заходах досить частотним є наголошування *урбчистий*. У середовищі українських політиків досить звичайним є вживання позанормативних форм навіть таких ключових для їхньої діяльності слів (слів, що їх вони постійно чують навколо себе, безперечно, переважно в нормативній формі, не реагуючи, однак, на це), як *бюлетень* і *недоторканність*: *бюлетень*, *-тня* (наприклад, у мовленні Олега Тягнибока) і ще частіше *недоторканність* (*депутатська недоторканість*); здається, від Віктора Ющенка, уродженця Сумської області, на початку 2000-х років поширилося наголошування не тільки *Суми* (так, як кажуть у тій місцевості), а й *листопад* — у значенні назви місяця (саме з таким наголосом останнє слово можна було потім почути, зокрема, від Віктора Януковича, Петра Порошенка); новозапроваджене слово *правочін* у значенні рос. «делка» юристи вживають з наголосом на другому складі. У загальних межах дії цього фактора триває (хоча, звичайно, вже не так широко, як раніше) проникнення або дальше поширення позанормативних для літературного стандарту елементів з російської мови (насамперед у розмовній та професійній мові), наприклад: *бзнака* (пор. рос. *признак*); після відкриття в СРСР на початку 90-х років аукціонів на їх позначення в українській мові слідом за російською мовою став уживатися й іменник *торги*, мн.: *публічні торги* (з наголошуванням саме на першому складі, хоча в обох мовах до 30-х років він функціонував з флективним наголосом: див., наприклад, СУМ-11¹). З іншого боку, у межах загальноукраїнського мовного простору, насамперед через ефірні ЗМІ, увиразнилася наявність певних фонетичних особливостей південно-західного наріччя (тут мають на увазі не ті з них, що можуть сприйматися в певних колах мовного колективу як одиниці, так би мовити, вищого стилістичного реєстру порівняно з «офіційним стандартом»: див. далі) — наприклад, сильніше і з ширшим діапазоном, ніж це санкціонує літературний стандарт, виражене «укання» (навіть у мовленні деяких ведучих на теле- і радіоканалах, вихідців із західноукраїнського регіону);

б) дальша демократизація мовного узусу й мовних норм у загальному контексті демократизації суспільства. Так, лексикографи стали охочіше й оперативніше, ніж досі, реагувати на впливи живої мовної практики, відбиваючи в словниках зміни звукового образу слів, нерідко давно вже наявні в самій мові (наприклад, *гуру*, *йогурт*, *кетчуп*, *магістерський*: *диплом*, *ступінь*, в УОС-09, СУМ-12: *апбстроф* — замість раніше рекомендованих *гуру*, *йогурт*, *кетчуп*, *магістерський*, *апбстроф*), зокрема з повнішим урахуванням варіантності (наприклад, в УРРУС, СУМ-20): *бармєн*, *дженітьмєн*, *бмбудсмєн*; (*не*)*платнік* (пор. *неплатник*, *платник*: РУС-68, ОСУМ-75, ОСУМ-94; *неплатник*, але *платнік*: СУМ-11, СУМ-12), *прбміжжок*, *солбдоці*, мн. (з наголосом на другому складі останнє слово можна було почути, зокрема, в мовленні ведучих інформаційних програм на т/к «Студія 1 + 1», ICTV; пор. також у Миколи Зерова: «...Щоб тут спізнати *солбдоці* спокою». — Зб. «Камена», вірш «Турчиновський»); *затішній*, *зручний*, *пересічний*, *промїжній*, *факсімільний*; *завершити* (але у

¹ Список скорочень див. у кінці статті.

вихідному значенні тільки *завершити*: «завершити стіг»), *залишити* (пор. ще раніше кодифіковану варіантність такого типу в дієслові *закінчити*), *(за)опікувати(ся)* (варто б уже, звичайно, закріпити в словниках також, наприклад, варіантність наголошування *льодя́ник*, *опто́вий*, *ле́стити*); з повнішим урахуванням випадків професійного акцентування слів, які вже достатньо помітно закріпилися в живій мові: *дубля́ж*, род. *дубля́жу* і т. д. (пор., наприклад, род. *дубля́жу*: ОСУМ-94 і *дубля́жу*: УОС-09), *репорта́ж*, род. *репорта́жу* і т. д. У теле- і радіоефірі привертають увагу поки що не кодифіковані випадки кореневого наголошування дієслів док. в. із суфіксом *-и-ти*, співвідносного з аналогічним наголошуванням їхніх корелятивів недок. в., які свідчать про розширення тенденції, показаної вище на прикладі дієслів на зразок *завершити*²: *пом'якшити(ся)* («пом'якшити санкції, запобіжний захід»), «влада пом'якшить свою позицію»), *ускладнити(ся)* («ускладнити ситуацію», «це ускладнить життя», «ситуація ускладнилася») і под. Однак лібералізація мовної діяльності ефірних ЗМІ (особливо недержавної форми власності) — не тільки з ослабленням уваги до дотримання мовних норм, а й нерідко зі свідомим їх нехтуванням у загальному контексті «переоцінки цінностей» та недовіри до всього «офіційного» — породжує й далеко не поодинокі факти тих відступів від узвичаєних норм, які, очевидно, не можуть не викликати у спостерігачів, принаймні в значній частині мовного соціуму, враження грубих порушень мовного узусу. Так, наприклад, теле- і радіожурналісти, висвітлюючи воєнні події на Донбасі в 2014–2016 рр. і використовуючи для цього, зокрема, експресивне дієслово зі сфери розмовного слововжитку *гатити* (про обстріли з боку бойовиків), чомусь нерідко обирають для його форм 3 ос. флективний наголос: «Терористи безперестанно *гатять* по позиціях сил АТО» (ICTV, «Факти», 28.02.2016);

в) посилення уваги до чистоти української мови й узагалі до її «справжності» («питомості»), до її «українськості». Так, слово *тризуб* у значенні основного елемента Державного герба України, усупереч його поданню в більшості сучасних словників (див., наприклад: Гол.-95; УОС-09; СУМ-12), дедалі більше поширюється з наголошуванням на першому складі (Орфоеп. сл.; УРРУС; так само це відбито, наприклад, у відповідній статті в українському сегменті енциклопедії «Вікіпедія» в інтернеті, березень 2016 р.), оскільки це більше відповідає традиції акцентування подібних іменників в українській мові³. У формах род. в. (і, можливо, дав. в.) іменника *Русь*, де в повоєнний час навіть у нормативних джерелах став фігурувати флективний наголос (наприклад, у виступах Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета: род. *Русі́*, *Київської Русі́*), спостерігається певна, поки що досить незначна, тенденція до повернення старого кореневого наголошування⁴, наприклад: «від Київської *Руси*» (т/к «Новий», «Репортер», 11.02.2010: ведуча), «патріарх Московський і всієї *Руси*» (т/к СТБ, «Вікна», 21.07.2010). Ця тенденція виявляється також як:

– дальше відмежовування від російської мови. У питаннях нормативних засад української літературної мови простежується вже менша, ніж давніше, зорієнтованість на авторитет російської літературної мови, її довідників (це зви-

² Див. про розвиток акцентних парадигм дієслів відзначеної структурної групи: Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток.— Л., 2002.— С. 337–340, 344–347.

³ Див.: Скляренко В. *Тризуб* чи *тризуб*? // Культура слова.— 1996.— Вип. 46–47.— С. 180–181.

⁴ Див. також: Скляренко В. Історія *Русі́* (*Руси́*) чи *Русі* (*Руси*)? // Культура слова.— 1994.— Вип. 45.— С. 82–83.

чайно стосується іншомовної лексики). Так, власна назва *Тузла* (невелика ділянка суходолу в Керченській протоці, що її в Росії, як і в СРСР, називають коосою, а в сучасній Україні — островом) — слово, яке стало досить уживаним під час інциденту на українсько-російському кордоні в тому регіоні восени 2003 р., — тепер в обох країнах вимовляється по-різному: в Росії — з наголосом на другому, в Україні — на першому складі;

— активізація в загальноукраїнському масштабі тих особливостей південно-західного наріччя внаслідок посилення в описуваний період впливів з боку західноукраїнської та діаспорної мовних практик, які, очевидно, можуть сприйматися тепер у певних колах мовного соціуму як більш «українські» або більш «вишукані» порівняно з «офіційним» літературним стандартом (причому це стосується не тільки одиниць і явищ, відмінних від російської мови, хоча їх, безперечно, більше, а й, що особливо характерно, подібних до останньої: див., наприклад, у п. 2.4 активізацію вживання частки *би*, сполучника *щоби*).

У таких актуалізованих процесах відбиваються, таким чином, як цілком стихійні (див., наприклад, у п. 3.1.5 форми множини на зразок *складі*), так і (причому ширше, повніше) достатньо усвідомлені й нормативно цілеспрямовані тенденції. У межах останніх виявляються, з одного боку, тенденції до дальшої, повнішої «українізації» української літературної мови (поширюються ті мовні форми, які вважаються властивими тільки або переважно українській мові), які переважають у загальному комплексі сучасних змін у її фонетико-просодичному портреті, з другого ж, — тенденції до її «європеїзації», а при поділі за іншим принципом — тенденції до «народної» (у загальних межах тенденцій до «українізації» — наприклад, з дисимілятивною вимовою звукосполучення [чн]⁵: «соняшні батареї»). — Т/к «Новий», «Репортер», 2009 р.: ведуча; «місяшна норма опадів». — «Студія 1 + 1», ТСН, 5.10.2015: ведуча; навіть із закріпленням такої вимови на письмі: «смашна їжа». — СТБ, «Факти», 10.11.2009: у титрах) і до «елітарної» (у межах як «європеїзації», так і «українізації») сучасної української літературної мови. Тенденції до «європеїзації» та до «елітарності» української літературної мови можуть у певних випадках вступати в суперечність з тенденцією до її «українізації» — це, наприклад, поширення вимови звука [г] в іншомовних словах: див. п. 2.1 (ніби відхід від української традиційної фонетики й водночас наближення до сусідніх російської та польської мов).

Слід також мати на увазі, що з огляду на специфіку історичного розвитку й дотеперішнього функціонування української літературної мови (з її все ще порівняно недостатньою соціальною базою) стимули до змін у її структурі, у тому числі й у фонетиці, нерідко йдуть не від функціонування тих чи інших одиниць у живій мові до їх графічного відтворення (написання), а навпаки — від змін у правописі, граматиці, словниках до живої мови.

⁵ Сучасна українська орфоепія, як відомо, допускає таку вимову «в деяких народно-побутових словах» (Погр., с. 14; див. також: *Наконечний М. Ф.* Орфоепічні норми та їх значення // *Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика.* — К., 1969. — С. 401), причому, наприклад, М. І. Погрібний проводив тут таку диференціацію: *місячний* — [місячний: місячний ґрунт] і [місяшний: місяшна ніч], *молочний* — [молочний: молочна худоба] і [молошній: молошна каша], відповідно до чого в наведених вище прикладах із ЗМІ у словах *місячний* і *сонячний* дисиміляція була б небажана. Втім, у деяких сучасних посібниках з культури української мови, у тому числі й досить популярних серед широких кіл мовців, у подібних випадках уже рекомендують вимову із [шн] без таких застережень, наприклад: *Караванський С.* Секрети української мови. — К., 1994. — С. 14.

2. Сегментний рівень.

2.1. Активізація вживання звука [ɣ]. Серед приголосних звуків це насамперед розширення вживання [ɣ], зумовлене відновленням літери на його позначення, директивно вилученої свого часу (за «Українським правописом» 1933 р.) і поставленої тим самим в один ряд з іншими жертвами тоталітарного сталінського режиму, у графіці української мови за нормами правопису 1990 р. (УП-90, с. 20)⁶ — у власне українських та деяких уже достатньо українізованих запозичених словах, що традиційно мають в українській мові саме таку вимову (*атрус, тава, газда, гандж, гедзь, телготати, гиннути, гирлига, гніт, гудзик, гуля, джигун, дзига, ремитати* та ін.; у тому числі й у власних назвах — у прізвищах: *Галаган, Гудзь* і под., у топонімах України, як цілком слушно додано в УП-99, с. 19: *Горгани, Угля* і под.); як компроміс санкціоновано також нормативність вимови як з [ɣ], так і з [r] у відповідних власних назвах іншомовного походження, наприклад: *Гданськ*, у вимові [Гданськ] і [Гданськ], *Гете*, у вимові [Гете] і [Гете]⁷.

Але в ідіолектах певних осіб, у практиці деяких ефірних ЗМІ, які прагнуть користуватися вишуканою літературною мовою й особливості мовлення яких багато хто тепер сприймає як «елітарні», цей звук став простежуватися ширше — в іншомовних словах (загальних і власних назвах) з прагненням до повнішого або й до повного відтворення їх звучання в мовах-донорах (нерідко тут відчуваються й намагання наслідувати норми УП-28 і мовної практики західної української діаспори; у мовленні осіб старшого покоління — вихідців із західноукраїнського регіону, переважно Галичини, Закарпаття, — така вимова може бути також залишком ще дорадянської мовної практики: *газета, генерал, гімназія* і под.), хоча й дуже непослідовно і часто просто помилково⁸. Наприклад: *регіон* (це слово, очевидно, найчастіше серед загальних назв стали вживати в такій формі), *генерація, еміграція, інтелігенція, колета, лінтвістика* та ін.; серед нових запозичень: *гаджет* (відповідну статтю в українському сегменті інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» подано саме з таким написанням), *грант* (у міру освоєвання цього слова українською мовою воно дедалі більше стало вживатися з [ɣ]); *Георгій Гонгадзе* (ім'я й ще частіше прізвище цього українського журналіста, що їх стали досить часто вживати після його трагічної загибелі у вересні 2000 р., нерідко мають саме такий не тільки звуковий, що тепер санкціоновано, а й графічний образ); у публічному мовленні відомих у сучасній Україні людей (з непослідовностями та неправильностями у вживанні цього звука): так, поряд

⁶ Саме ця буква української абетки оточена ореолом найбільшої «українськості» (вона відсутня в інших алфавітах) та ореолом «страдницьі» через свою «українськість»: це літера «найукраїнніша», «репресована» і «реабілітована» (див., зокрема: *Рибалко О. «Найукраїнніша» літера: Г // Правдиве українське слово : Олександр Рибалко. — К., 2010. — С. 184–186* (це передрук з: *Пам'ятки України. — 1991. — № 2. — С. 4* обкладинки); *Степаненко М., Степаненко Н. Найукраїнніша чи націоналістична? (Учителеві й учням про історію української букви Г) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцейх та колегіумах. — 2000. — № 3. — С. 13*).

⁷ Пор. таку ж рекомендацію щодо вимови: *Наконечний М. Ф. Фонетика // Курс сучасної української літературної мови. — К., 1951. — Т. 1. — С. 194*.

⁸ Таке поширення [ɣ] в іншомовних словах підтримується й відповідною практикою багатьох друкованих видань цього часу й рекомендаціями вже кількох словників з нормами уживання цієї літери, що з'явилися в 90-х роках (утім, ці рекомендації не тільки в принципі розходяться з настановами чинного правопису, а й істотно різняться між собою, що також не сприяє усталенню її нормативного вживання) (див.: *Негребецький О. Вживання фонем Г : Спроба довідника. — К., 1991. — 24 с.; Пономарів О. Фонем Г та Г : Словник і коментар. — К., 1997. — 40 с.; Паночко М. Словник-довідник слів із літерою Г. — Л., 1998. — 46 с.*)

з нормативним *гвалтувати*, це також *газета*, *генерал*, *інтелігентний*, *регіон*, хоча пор., з іншого боку, ненормативне *грунтовний* і «правильні» *гігантоманія*, *полігон*, *техногенний* (Володимир Яворівський, письменник, громадський діяч, — у своїй авторській програмі: УР-1, 11.07.2001); *леталізація*, *регіональний* (Сергій Головатий, юрист, політик. — УТ-2, 8.10.1996).

У межах цієї тенденції простежуються також наївні випадки гіперкоректності з вимовою [г] у тих словах, де для цього немає жодних етимологічних підстав: *гарт* («зі знаками комсомольського *гарту*». — «Студія 1 + 1», «Епіцентр», 3.10.1999: ведучий В. Піховшек), *нігілізм* і под., навіть у питомих або давно українізованих словах: *гаразди* («побажати всіляких *гараздів*»), у мовленні дикторів, які озвучують на радіо й телебаченні рекламні тексти, у мовленні спортивних коментаторів у 90-х роках можна було, наприклад, почути вимову (як видається, не без певного хизування) слова *галузь* як *галузь*⁹. Особливо в іншомовних власних назвах, наприклад (у мовленні ведучих інформаційних програм на загальноукраїнських телеканалах): *Вацлав Гавел* (наприклад: УТ-1, Новини, 12.03.2009; пор. ч. *Havel*, президент Чехії), *Гавана* (Еспресо, «Телеекспрес», 11.03.2016), *Gaara* («Студія 1 + 1», ТСН, 3.02.2009), *Gaïmi* (ICTV, «Факти», 17.08.2008), *Gайдельберг* («Студія 1 + 1», ТСН, 2.03.2009), *Гамбург* (СТБ, «Вікна», 16.01.2003; «Студія 1 + 1», ТСН, 19.08.2005), *Гарвард* (ICTV, «Факти», 16.10.2012); «*Гітлер югенд*» (5 к., «Час новин», 12.05.2009), «*Люфтанза*» (т/к «24», 4.09.2012); так само можна почути *Ганновер*, *Гельсінкі*, *Тегеран*, *Вільгельм*, *Гаррі Поттер*, *Голокост* та ін. З огляду на відомий факт явно недостатньої компетенції переважної частини українськомовного соціуму у володінні хоча б основними західноєвропейськими мовами й ще більше на те, що українська писемність базується на іншій — кириличній графічній основі, звичайному мовцеві й навіть журналістові, безперечно, важко орієнтуватися щодо наявності в тих чи інших подібних випадках у мові-джерелі звука [г] чи [г], особливо в новіших запозиченнях (інакше кажучи, випадки подібної гіперкоректності у вживанні [г] — це явище, що існуватиме ще достатньо довго).

2.2. Переходи [i] > [и] та [o], [e] > [і]. У системі голосних — це розширення випадків уживання, по-перше, звука [и] на місці [i], по-друге, звука [і] на місці етимологічних [o], рідше [e] (це вияви тенденції до «українізації», оскільки широка представленість саме цих голосних у фонетичній системі сучасної української мови є, як відомо, однією з її визначальних ознак на тлі інших слов'янських мов і тим більше сприймається такою в масовій свідомості на фоні насамперед, зрозуміло, російської мови).

2.2.1. Розширення випадків уживання [и] на місці попереднього [i] стосується насамперед іншомовних власних назв, де за УП-90 (с. 106–107) і ще ширше за УП-93 (с. 101–102) запроваджено, за зразком іншомовних загальних назв, «правило дев'ятки», згідно з яким після літер на позначення приголосних [д], [т], [з (дз)], [с], [ц], [ж (дж)], [ч], [ш], [р] іншомовне [i] в загальних назвах слід передавати через [и] (крім позицій у кінці слова, перед голосними і перед [j]): *Пловдив*, *Бастилія*, *Братислава*, *Ватикан*, *Тибет*, *Бразилія*, *Сицилія*, *Лейпциг*, *Чилі*, *Вашингтон*, *Крит*, *Мадрид*, *Турін* та ін. (замість попереднього написання

⁹ Пор.: «Є люди, які гадають, що вимова г править за ознаку низької освіченості або сільського походження, і вживають г там, де його немає в жодній мові світу (крім російської): *гімн...*, *Гамлет...*, *Гавел*, *Гельмут...*», «навіть українське слово *галузь* дехто вимовляє *галузь*» (Пономарів О. Зазнач. праця.— С. 8); «Є й інший фактор, який активізує вживання [г], — мода. Заміновати фарингальний [г] проривним [г] — значить причислити себе до лику інтелігенції...» (Степаненко М., Степаненко Н. Зазнач. праця.— С. 13).

й, отже, вимови *Бразилія, Чилі* і под.). Але це було проведено непослідовно: серед власних назв — тільки для назв географічних, і лише в іншому місці зазначено, що і в прізвиськах після літер на позначення шиплячих і [ц] слід також писати вже не [і], а [и]: *Жильєрон, Цицерон* і под. (УП-93, с. 111). Було незрозуміло, по-перше, чому це правило автоматично не поширюється у відзначених фонетичних позиціях на всі географічні назви (пор., наприклад, в УП-93 наявність *Гельсінкі, Міссісіпі, Сімферополь*), по-друге, чому лишається така відмінність у написанні географічних назв (із ширшим запровадженням «правила дев'ятки») і прізвиськ (наприклад, має бути *Берингове море*, але «по-старому» *Берінг?*; на практиці стали співіснувати варіанти *Аристотель* і *Аристотель*), а по-третє, як же бути з використанням літер і / и в інших розрядах власних назв. УП-99 (с. 156–157) поширив це правило вже на всі розряди власних назв: *Дидро*, брати *Гримм*, *Едип*, *Міссісіпі*, *Розина*, *Тиціян*, *Шиллер* та ін.¹⁰ У мовній практиці, реагуючи на ці нововведення в міру свого розуміння їх, а також на досить уже поширене («з подачі») прихильників радикальнішого оновлення українського правопису) навіть у немовознавчому середовищі уявлення, що чинний правопис є «тимчасовим» перед запровадженням «справді українського» правопису, стали вживати и на місці і в написанні власних назв ще ширше — в інших фонетичних позиціях поза сферою дії «правила дев'ятки», наприклад: *Билл Клинтон* (президент США), *Х(Г)ишларі Клинтон* (його дружина). Лишається не до кінця зрозумілим, якою мірою слід поширювати «правило дев'ятки» на власні назви іншомовного походження, якщо вони є належністю «українського» ономастикону: так, назви *Сімферополь*, *Сімеїз* (УП-93; УОС-09) нерідко передаються через и; прізвисько українського скульптора та кінорежисера Івана Кавалерідзе в програмі «Дорогі мої, хороші» (т/к КТМ, 14.05.2001) ведуча саме так і вимовляла, але інші учасники послідовно вживали форму *Кавалеридзе*.

У загальних назвах іншомовного походження розширено перелік випадків уживання и, з одного боку, в межах дії «правила дев'ятки» — у запозиченнях з італійської мови, переважно зі сфери мистецтва: *бравісимо, піанісимо, фортисимо* і под. (УП-90, с. 104, 106); з другого боку, поза цими межами — у лексиці церковно-релігійної сфери (згідно зі старою традицією їх уживання), у тому числі у власних назвах, здавна відомих саме з цієї сфери: *спитимія, ститрахиль* (УП-90, с. 106), *алилуя* (СУМ-12), *катехизис* (СУМ-20), а також новіше *католикос* (ОСУМ-94); *Вавилон* (УП-90, с. 107), у мовній практиці поширюється форма *Вифлеєм* (але тоді неясно, як бути у випадках *Галілея, Ліван*, пор. у Тараса Шевченка: «серед поля ливанського», *Пілат* та з деякими іншими географічними та особовими назвами з біблійних текстів)¹¹.

¹⁰ Запровадження такого «икання» наразилося на гучні протести (див., наприклад: Т. Щітківська, науковий редактор вид-ва «Українська Радянська Енциклопедія». Недоречно «икання». — ВК, 8.02.1990, с. 3), особливо з боку перекладачів із західноєвропейських мов, фахівців з германських та романських мов, наприклад: «Горезвісне правило “дев'ятки” потребує... навіть усенародного референдуму. Застосовувати його до власних назв — диверсія проти української мови... На одному тільки *Міссісіпі* повиситися можна» (Олекса Негребельський, перекладач. — УМ, 25.01.2001, с. 10); такі форми, як *піанісимо*, оформлення власних назв на зразок *Сицилія, Тибет, Чилі* — це «дивогляди», «свідома вульгаризація української грамоти, її зневага» (Думки з приводу появи «Українського правопису» (1990 р.) // Записки НТШ. — Л., 1992. — Т. 224. — С. 436: з виступу Б. Задорожного).

¹¹ Висувається пропозиція скрізь у подібних давніх запозиченнях уживати и: *акафист, алилуя, євангелист, каноник, литургія* і т. ін., *Вифанія, Галілея* та ін. (*Німчук В. В.* Проблеми українського правопису в ХХ ст. // УП-99. — С. 315–317). Однак на практиці — у словнику СУМ-12, одним із керівників проекту якого є автор названої пропозиції, — з цих випадків запроваджено лише форму *алилуя*.

У власне українських і давно українізованих власних назвах: *Зиновій*-Богдан (УП-90, с. 120), за цим зразком: «Богдан-*Зиновій* Хмельницький» (к/ф режисера Миколи Машенка, 2008 р.), «Кулик *Зиновій*» (напис на надгробному пам'ятнику відомого в 90-і роки журналіста); ім'я *Зінаїда* тепер також часто вимовляють і пишуть через *и* (хоча на розмовний варіант *Зінка* це не поширюється).

У прізвищах громадян України у такий спосіб може відбуватися усунення слідів попереднього їх зросійщення (як справжнього, так і гаданого) — як їх «самоукраїнізація» з боку їхніх носіїв, так і українізація з боку сторонніх (насамперед, звичайно, у ЗМІ). Так, прізвища двох відомих журналістів газети «Вечірній Київ» ще майже до кінця 90-х років подавалися як *Євген Голібардов* (див., наприклад: ВК, 19.11.1997, с. 5) і *Микола Цівірко* (див., наприклад: ВК, 27.06.1991), але згодом під їхніми матеріалами вже стояли підписи *Голібард* (наприклад: УС, 16.08.2001, с. 6) і *Цівірко*. Відомий політик С. Л. Тігіпка (така форма цього прізвища за документами, хоча, як зазначає сам його носій, його діда в селі всі називали *Тигипко* — див.: УМ, 31.07.2009; в одній з телепрограм він також сам себе назвав *Тигипко*: «Студія 1 + 1», «Епіцентр», 3.10.1999) в офіційних повідомленнях саме так і подається (наприклад: «Про призначення С. Тігіпка віце-прем'єр-міністром України» — указ Президента України від 25 липня 1997 р.), але в ЗМІ його прізвище часто фігурує як *Тигипко* (УС, 15.06.2000, с. 3) або *Тигінко* (ВЗ, 21.06.2000, с. 1). Міністр транспорту в 2002–2004 рр. Г. М. Кірпа (це офіційна форма його прізвища) часто фігурував у ЗМІ як *Кирпа*. Цікаво відзначити, однак, що подібні «виправлення» в ЗМІ на «більш українські» форми, як видається, не поширюються або поширюються значно менше на прізвища вихідців із західних областей України — очевидно, тому, що для цього регіону вже важче припустити подібні факти зросійщення (що ж до цілком можливих там у минулому фактів спольщення з таким самим наслідком для форми того чи іншого прізвища, то виправлення їх, очевидно, не видається таким актуальним для відповідних кіл мовного соціуму): наприклад, відомий естрадний співак Віктор *Павлік*, міністр юстиції в 1997–2002 рр. Сюзанна *Станік*, воротар футбольної команди «Карпати» Богдан *Стронціцький* (МГ, 1.08.2002)¹².

Так само поширюються тепер прізвища відомих діячів Визвольних змагань 1917–1920 рр. на Україні, які опинилися потім в еміграції (у тій формі, у якій вони стали вживатися саме в той час): *Блохин*, *Галин*, *Державин*, *Шелухин*, *Шульгин* (хоча пор., наприклад, у «Щоденниках» С. Єфремова тільки *Шульгін*, *Шелухін*)¹³. Пор. так само в рекомендаціях мовознавця з діаспори: писати *Бородин*, *Пушкін*, *Щедрин* і под.¹⁴

Подібним чином, хоча й менш помітно, відбувається дерусифікація прізвищ із заміною літери *є* на *і*: *М. П. Білоблоцький*, партійний діяч радянського часу, державний діяч України, — з попереднього варіанта *Белоблоцький* (це не лишилося поза увагою преси: «А в квітні 1990-го... він стає депутатом Верховної Ради. Десь у цей же час літерка “є” в прізвищі Миколи Петровича непомітно тран-

¹² Так, лишаються саме в такій формі (див., зокрема, в ЕУМ), наприклад, прізвища деяких мовознавців з колишньої «підпольської» («підавстрійської») України: *І. Свенціцький*, *О. Прицак*, *В. Сімович*, тоді як, наприклад, прізвище перекладача з «підрадянської» України *О. Кундзіча* (саме так він подавав його) нерідко фігурує, навіть у друкованих виданнях, також з *и* (див., наприклад, у СУМ-11).

¹³ *Єфремов С. Щоденники: 1923–1929.* — К., 1997. — 848 с.

¹⁴ *Славутич Яр.* Запропоновані зміни у «Правописному словнику» Г. Голоскевича // Мовознавство. — 1994. — № 1. — С. 75.

сформувалася в “і”): ось і став він Білоблочноцьким»: Г. Сікорський. — КВ, 21.07.1999); «Біляєв Олександр Михайлович, мовознавець-методист» (стаття-персоналія в ЕУМ), до 90-х років його прізвище мало форму *Беляєв*.

Говорячи про тенденцію до розширення сфери вживання [и] на місці [і], слід назвати також два правописні нововведення або, точніше, поки що спроби таких нововведень, покликані графічно закріпити відповідні фонетичні явища української мови й тим самим розширити сферу їх функціонування в сучасній літературній мові, як:

а) написання *и* замість *і* у початковій позиції в певній групі слів (усупереч настановам українських правописів починаючи з УП-28; див. також: Ог.-24, с. 171)¹⁵. Так, в УП-99 (с. 4–5) у межах цієї тенденції рекомендовано написання *и*, особливо перед *н* і *р*, у таких словах, як *и*ноді, *и*нший (а також, відповідно, у графічних скороченнях *та ин.*, *і т. ин.*), *и*накодумець, *и*ншомовний, *и*ноземний, *и*нопланетянин, *и*ндик, *и*ній, *и*ржа, *и*ржати, *и*рій «вирій», *и*род (недолюдок), *и*кати «гикати» і под. (неважко помітити, що такі одиниці, як *и*накодумець, *и*ншомовний, *и*ноземний, *и*нопланетянин, скорочення *та ин.*, *і т. ин.*, явно випадають з розряду «народних слів»: див. наведене зауваження О. Синявського). У деяких нових словниках, що також пішли на скасування правила про невживання *и* на початку слова, до цього поставилися обережніше, обмежившись лише тими випадками, що знаходять підтвердження в живій мовній практиці носіїв літературної мови: у СУМ-20 це група питомих слів *ич*, *ирій*, *ікати* (вимовляти звук [і] або ненаголошений [е] як [и]), *ікання*, *ікати* «гикати» та деякі ін., а також *ир* (з тих запозичень із тюркських, фіно-угорських, палеоазіатських мов, що мають вимовлятися саме з [и]; це звичайно власні назви, що їх подають в енциклопедіях, орфографічних словниках); у СУМ-12: *ирій*;

б) на рівні морфології — спроби повторного нормативного закріплення в род. в. флексії *-и* замість *-і* (див.: УП-99, с. 120, 122):

— у певній частині іменників жіноч. р. III відміни — у фіксованій групі, що їй треба просто завчити: *кров*, *любов*, *осінь* (але, наприклад, не *тінь*, *гусінь*), *сінь* (але не *мінь*, *сталь* і под.), *Русь* (з доданим іменником *Білорусь*, але, наприклад, не *Рось*) — та в словах на *-ть* з попереднім приголосним: *вість*, *радість*, *честь*, *смерть* і под. (але, наприклад, не *пам'ять*, *чернь*, *приятель* і т. ін.);

— в іменниках IV відміни із суфіксом *-ен*: *вимени*, *імени*, *племени*, *сімени* (так само, як *теля* — *теляти* і под.), але з варіантністю: *імени* і *ім'я* і т. ін.

Пор., однак, оцінні висловлювання з листів читачів у пресі, що свідчать про явно несхвальне сприйняття форм род. в. на *-и* певною частиною мовного соціуму (явище, зрозуміло, значною мірою суб'єктивне, зумовлене незвичністю таких форм для сучасного носія української літературної мови, але питання про те, чи потрібно йому все-таки до цього звикати, все одно лишається відкритим), що характеризують їх як «простонародні», «діалектні й одіозні»¹⁶, як такі, що «приводять до огрублення мови, до втрати мелодійності і м'якості її» (Є. Прісовський. — ЛУ, 22.02.2001); щодо «твердого [и]»: «Боронь Боже, щоб у

¹⁵ Пор. таку рекомендацію тільки щодо вимови, а не написання цих слів: Синявський О. Норми української літературної мови. — Х.; К., 1931. — С. 177 (з уточненнями, що «хоч, треба сказати, це одна з можливих вимов, бо вимовляються вони і з і») і що це відбувається тільки «в деяких народних словах»); Наконечний М. Ф. Фонетика. — С. 224; Наконечний М. Ф. Орфоепічні норми... — С. 380; Погр., с. 10; УЛВН, с. 10.

¹⁶ Демчук С. (Максим Запорожець). Пора вже вдосконалити «Український правопис»: Не примітивізуймо, лиш удосконалюймо наш правопис // Український правопис: так і ні (Обговорення нової редакції «Українського правопису»). — К., 1997. — С. 110–111.

нашу граматику ввели тверде и на початку слова. Це так грубить нашу м'яку і ніжну українську мову», «...радість з твердим и в родовому відмінку, здається, не звучить» (Віра Смерека, письменниця, Англія. — УС, 2000, ч. 41). Однак у стилізованому під старовину вживанні (наприклад: «Патріарх Київський і всієї Руси-України») така форма вже усталилася.

2.2.2. Розширення в напрямку більшої регулярності випадків уживання звука [i] на місці етимологічного [o] у закритих складах. Так, в іменниках:

– у коренях (у деяких випадках — деетимологізованих основах) слів: *дохід* (УРРУС, РУС-03, СУМ-12; СУМ-20: *дохід*, рідше *доход*; пор. у СУМ-11: *дохід* як застаріле до *доход*), *бійня* / *бойня* (варіантність уже не тільки в переносному, а й у прямому значенні: УРРУС, СУМ-12), *зборка* / *збірка* — складка на тканині, одязі (СУМ-20), *стійка* — у різних значеннях (УРРУС, СУМ-12; РУС-68, СУМ-11 віддавали перевагу варіантові *стойка*); дедалі частіше в мовній практиці вживаються варіанти *голівка* (рослини або чогось іншого; навіть у термінології: РУСНТ-96; *богголівка*: СУМ-12), *брівка* — край чого-небудь (СУМ-12; інші нормативні словники поки що зберігають варіантність *брівка* / *бровка*); поряд з нормативним *обойма* (патронів) у мовній практиці ЗМІ вживається також *обійма* (наприклад: ICTV, «Факти», 17.05.2006; т/к «Новий», «Репортер», 17.05.2006); у значенні «поплічник» деякі ЗМІ (наприклад, ICTV, 5 т/к) уживають не *підсобник* або *пособник* за нормативними словниками, а *посібник* (*терористів*). У складних іменниках: *козеріг* / *Козеріг* (УП-90, ОСУМ-94; ця форма була ще в СУМ-11, хоча РУС-68, ОСУМ-75 подавали тільки *козерог*), в окремих словниках (з грифом НАН України): *скороход* / *скорохід* (СУМ-12), *рейковіз*, *рибовіз*, хоча, наприклад, *електровоз*, *паровоз* і под. (РУСНТ-98); у деяких ефірних ЗМІ поширюється форма мн. *добровільці*. Новіші словники, ідучи за живою мовною практикою, стали подавати як нормативну форму множини від *мозок* (з чергуванням [o] / [i]) — *мізки* (СУМ-12: *вправляти*, *полоскати*, *пудрити мізки* кому-н.; СУМ-20, т. 5: *запудрювання мізків* — це відповідник до рос. *мозги*, мн. у фразеологічних одиницях російської мови; досі рос. *мозги* перекладали як укр. *мозок*, одн.: РУС-68, а форма мн. *мізки* співвідносилася тільки з одн. *мізок*: СУМ-11 — з позначками «діал., заст.»);

– у суфіксах: *голодівка* (СУМ-12; *голодівка* / *голодовка*: СУМ-20; «у дні знаменитої студентської *голодівки* восени 1990 року»: Анатолій Погрібний. — ЛУ, 26.03.1998, с. 3; форму *голодівка* словники подавали в довоєнний час, вона вживалася в західноукраїнській мовній практиці, уживається в мові діаспори, проте в словниках у повоєнний час уже тільки *голодовка*: РУС-48, РУС-68, СУМ-11)¹⁷; *грунтівка* (УРРУС, СУМ-12; *грунтовка* / *грунтівка*: СУМ-20); *заготівка* (УРРУС; *заготівка* / *заготовка*: СУМ-20); *перловка* / *перлівка* — перлові крупи, перлова каша (СУМ-12); *страхівка* — страхова сума, страховий платіж; страхувальний канат (УРРУС; «Якщо не маєте медичної *страхівки*, ... ради собі не дасте». — ВЗ, 29.07.2004); *текстівка* (*підтекстівка*) (УРРУС); у відносно новіших словах, що до 90-х років не фіксувалися в словниках, але в розмовній мові за російським зразком звичайно вживалися з [o]: *вітрівка* (УОС-09), *кросівки*, мн. (УП-90, с. 84; ОСУМ-94; пор. у ЗМІ ще на початку 90-х: «Великою радістю

¹⁷ Слід, однак, відзначити, що в межах описуваного періоду значну частину мовного соціуму вже не задовольняють форми не тільки на *-овк-а*, а й «українізовані» на *-іvk-а* (зі значенням дії, стану) і їм на зміну приходять форми *голодування* та ін. (див.: Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). — К., 2015. — С. 128–136).

для вас і ваших дітей стануть... *кросовки*, велосипеди й тенісні ракетки». — ВК, 18.10.1991: з рекламних оголошень)¹⁸, *жарівня* (на другому місці після *жаровня*: СУМ-20), *тусівка* (СУМ-12); у Галичині після поновлення у вжитку слова *гуртовня* (п. *hurtownia*) у пресі, у написах на табличках з ним відразу ж вступив у конкуренцію українізований варіант *гуртівня* (пор. також у СУМ-20: *гуртівня*, рідше *гуртовня*). Якщо УП-60 констатував, що «в ряді похідних іменників, переважно пізнішого походження, вживається суфікс **-овк-а**: *масовка*, *ножовка*, *шихтовка*, *зарисовка* та ін.», а також *командировка*, *маршировка*, *котировка* (с. 32), то УП-90 вже подає серед таких іменників лише *головка* (*капусти*, хоча, звичайно, це не суфікс, а корінь слова), *духовка*, *зарисовка*, *підготовка* (с. 29).

У прикметниках — у коренях слів: *безвідхідний* / *безвідходний* (СУМ-20; це нова пара слів); *безпорідний* / *безпородний* (СУМ-20; у РУС-68 першим подано другий з цих варіантів; у СУМ-11 *безпорідний* узагалі відсутнє, хоча є: *порідний*, *породний* — щодо породи тварин); у парі *застільний* / *застольний* в ОСУМ-94 (так само, як і в наступних виданнях академічного орфографічного словника) знято другий з цих варіантів (у СУМ-20 його залишено з позначкою «заст.»); *протічний* / *проточний* (УРРУС, СУМ-12; РУС-03, ОСУМ-09, як і давніше РУС-68, подають тільки *проточний*; СУМ-11 подавав і *протічний*, але як «рідко»). Тривають дискусії між істориками, письменниками, з одного боку, і деякими мовознавцями, з другого боку, щодо нормативного статусу в сучасній українській мові історизмів *Запорожжя*, *запорозький*, *запорозьці*: перші обстоюють старішу форму з [о], другі ж кваліфікують її як один з наслідків зросійщення, пропагуючи тільки форму з [і]¹⁹.

У суфіксах прикметників та іменників, похідних від власних назв: мовна практика та словники поки що віддають перевагу формі *допетровський* (від імені царя Петра I), але вже поширюється й фонетично правильніший варіант *допетрівський* (*Росія*, *доба* та ін.); варіант *Петропавлівська фортеця* (див., наприклад: УРЕ) в пошуковій інтернет-системі Google уже значно поступається за частотністю вживання перед *Петропавлівська фортеця*; в ефірних ЗМІ поширюються українізовані форми російських географічних назв на зразок *Петропавлівськ-Камчатський* (ICTV, «Факти», 13.09.2012). Такі ж форми поширюються у вжитку у відносних прикметниках, похідних від прізвищ (з походження присвійних прикметників) із суфіксом **-ов** (рідше **-ев**): *Драгоманівський* (значно рідше, за даними Google, *Драгомановський*) університет — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), *драгоманівці* (пор. давніше утворене *драгоманівка* — один з українських правописів), «*глібівська* стилісти-

¹⁸ До форми цього слова з [і] звикли не відразу, пор., наприклад: «Серед іменників, що мають лише форму множини, є й *кросівки*. Мабуть, треба *кросовки*: так пишуть у багатьох друкованих джерелах, так воно поширилось і в живому мовленні, з яким, певна річ, треба рахуватись» (*Денисовець Г. П.* Зауваження до 4-го видання «Українського правопису» // Український правопис: так і ні. — С. 153–154).

¹⁹ Так, коментуючи два переклади (з російської мови) відомої праці Дмитра Яворницького, що майже одночасно вийшли друком, — київський (під грифом Академії наук) «Історія запорозьких козаків», 1990 р., і львівський «Історія запорізьких козаків», 1991 р., навіть деякі мовознавці, що напевно знають історію цих слів, називають першу з поданих форм «даниною зросійщенню» (*Стрижак О. С.* Козаки // Українська пропріальна лексика. — К., 2000. — С. 151); див. також: *Пономарів О.* Культура слова: Мовностилістичні поради. — К., 1999. — С. 24–25, 228–230. Однак, підтримуючи пріоритетність уживання в цих словах у сучасній мові форми з [і], наявність у них форми з [о] також не можна вважати чимось привнесеним ззовні, про що можна судити не тільки із старої книжної мови, а й із мови українського фольклору (пор., наприклад, *невольник* і *невільник*).

ка» — від Глібов, «феномен дімарівського стилю» — від Дімаров (Григорій Штонь), «Чехівські мотиви» (так на деяких телеканалах і в інтернеті подають український переклад назви к/ф режисера Кіри Муратової «Чеховские мотивы»); так само: від Стаханов — стаханівський, стаханівці (одн. стаханівець — у відкритому складі, стаханівка), від Власов — власівці, власівський, від Панфілов — «28 героїв-панфілівців» (т/к «24», «Весті Кремля», 17.11.2015), від Хрущов — хрущівка (про типові будинки, що їх почали зводити наприкінці 50-х років, та квартири в таких будинках). У похідних від невідмінюваних іменників на -о (дуже непослідовно): НАТО — натовський, але: пронатівський / пронатовський (УОС-09), натівський (РУС-03), натовці / натівці (за даними системи Google, другий із цих варіантів уживається рідше); УНСО «Українська народна самооборона» (політична організація) — унсовський / унсівський, унсовці / унсівці (за Google, другий із цих варіантів уживається рідше); АТО «антитерористична операція» (офіційна назва дій українських військ проти збройних формувань сепаратистів на Донбасі в 2014–2016 рр.): «діти АТОВців» (УМ, 27.08.2015, с. 2), але вже є й ативці (пор. зразки такої непослідовності, наявні й давніше, наприклад: *депо* — *деповський*, але *гестапо* — *гестапівський*, «*Динамо*» — *динамівський*)²⁰.

Поширюються випадки «українізації» прізвищ (у мовній практиці ЗМІ, а також, очевидно, офіційно, хоча й значно меншою мірою, — в особових документах, для чого, як відомо, має бути офіційне звернення самого громадянина до відповідних органів влади) на -ов-ський на зразок: *Вадим Скуратівський* — відомий український культуролог (пор. давніше — наприклад, у журн. «Український театр», 1988, № 4: *Вадим Скуратовський*); варіанти прізвищ українських політиків і державних діячів, які фігурують у ЗМІ, в інтернеті: *Леонід Косаковський* / *Косаківський*, *Павло Жебровський* / *Жебрівський*.

У «Великій Україні» внаслідок поширення мемуарної літератури, літератури з діаспори ширше стають відомими випадки такої ж українізації прізвищ на -ов-, -ев (явище, відоме в дорядянській мовній практиці і в українських емігрантських колах — наприклад, сотник *Леу-Отаманів* з повісті Петра Панча «Голубі ешелони»), наприклад: козак *Борис Давидів* — від *Давидов* (у спогадах Бориса Антоненка-Давидовича про свою участь у війні на боці УНР); «Його заступником був Андрій Іванович *Аксьонов*, істота мало помітна, ... теж виключно російськомовна. Я був дуже здивований, коли потім, уже в Америці, він знайшов мене і почав листуватися доброю українською мовою, і був він тепер уже *Аксенів*», «*Пантелеймон Ковальов* (що по війні зробився *Ковалів*), якого я ближче знав уже з еміграції в Німеччині і в Америці» (Шевельов Ю. Я — мене — мені... (і довкруги) : Спогади. — Х. ; Нью-Йорк, 2001. — Т. 1. — С. 248, 351)²¹. З нових фактів: *Ігор Лосев*, кандидат філософських наук (веде, зокрема, постійну рубрику в газ. «День») / *Ігор Лосів* (він же як автор статті в журн. «Урок української», 2002, № 9, с. 9).

2.3. Морфонологічні чергування звуків і спрощення в групах приголосних. У загальному руслі «українізації» набувають більшої регулярності чергування приголосних як у словозміні — у парадигмах відмінювання іменників чол. р. з основою на приголосний (переважно в іншомовних словах як менш ос-

²⁰ Є пропозиції кодифікувати форми *махнівці*, *махнівський*, *махнівщина* (у такій формі ці слова вживалися в літературі 20-х років, так їх подають Голоск., ЕУ), *Тито* — *титівський* («*титівські реформи*»), *унсівець*, *унсівський* і под. (*Рибалко К., Рибалко О.* Коло має бути розірвано... // *Дивослово*.— 2001.— № 4.— С. 29).

²¹ Пор. пропозицію кодифікувати форми *Глібів*, *Драгоманів*, *Костомарів* (*Славутич Яр*. Знач. праця.— С. 75).

воєних українським мовним узусом і особливо в географічних назвах), так і в словотворенні — на межі кореня і суфікса при творенні прикметників від топонімів та етніонімів іншомовного походження (тут маються на увазі відповідні явища, звичайно, не стільки в живій мові, де вони й до цього простежувалися значно ширше, ніж це знаходило відбиття в нормативних джерелах, скільки вже в самих цих джерелах, які стали оперативніше відгукуватися на них):

а) хоча в новому УП-90 / 93 цей аспект словозміни іменників не зазнав коригування, у словниках і в самій мовній практиці тут спостерігаються помітні зміни. Пор., наприклад: у *Кенігсбергу*, *Лейпцигу*, *Меконгу*, *Мозамбіку* (ОСУМ-75) — у *Кенігсберзіл-гу*, *Лейпцигул-зі*, *Меконзіл-гу*, *Мозамбікул-ці*, а також у *Карабасіл-ху*, *Квебекул-ці*, *Нюрнберзіл-гу*, хоча тільки у *Бангкоку*, *Бандунгу*, *Гонконгу*, *Рейк'явіку*, *Цюріху* (ОСУМ-94); на *Чатир-Дагу* (ОСУМ-75) — на *Аюдазі*, *Карадазіл-гу*, *Чатирдагу* (ОСУМ-94; непослідовно, як і в багатьох інших випадках); в *Іраку* (ОСУМ-75, ОСУМ-94) — в *Іраку* / в *Іраці* (у мовній практиці). У загальних назвах: на *рингу* (ОСУМ-75) — на *ринзі* / на *рингу* (ОСУМ-94), *при анишлагу*, *у друку*, *сленгу*, *шоку* (ОСУМ-75, ОСУМ-94) — у *друці* (УОС-09), у *друціл-ху*, *-кові*²², *при повному анишазі*, *в слензі*, *в шоці* (досить частотні варіанти в мовній практиці: «на вульгарному слензі». — Слово, 1992, ч. 12, с. 8; «Французи в шоці». — УМ, 31.03.2011, с. 5); у нових запозиченнях: у *рейтингу* / у *рейтинзі* (наприклад: Е, 27.12.2012, с. 5), зі сфери комп'ютерних технологій: у *блогу* / у *блосі* («...кепкував у своєму блосі з цього приводу журналіст». — Газ. «РІО», м. Ужгород, 18.07.2009), у *ноутбуку* / у *ноутбуці*, у «*Фейсбуку*» / у «*Фейсбуці*»;

б) якщо в УП-60 було, наприклад: *Страсбург* — *страсбурзький*, *Баскунчак* — *баскунчацький*, *Грінвіч* — *грінвіцький*, *чуваш* — *чуваський*, але в «менш відомих або пізніше засвоєних словах»: *Гаага* — *гаагський*, *Данціг* — *данцігський*, *Лейпциг* — *лейпцигський*, *Карабах* — *карабахський*, *Цюріх* — *цюріхський*, *казах* — *казахський*, *талиш* — *талишський* (с. 134; чому, наприклад, *Страсбург*, *Грінвіч* і *чуваш* вважаються при цьому більш відомими або раніше запозиченими, ніж *Данціг* і *казах*, сказати, звичайно, важко), то в УП-90 вже майже послідовно: *гаазський*, *данцізький*, *лейпцизький*, *карабасський*, *талисський*, однак чомусь також *казахський* (с. 127); якщо в ОСУМ-75: *чікагський*, то в ОСУМ-94: *чіказький*; якщо в ОСУМ-94: *белудж* — *белуджський*, то в УОС-09: *белудзький*, хоча скрізь лишається, наприклад, *Ірак* — *іракський*.

За УП-90/93, ОСУМ-94, розширилося коло відтопонімних прикметників зі спрощенням у групах приголосних: *Гельсінкі* — *гельсінський*, *Кандалакша* — *кандалакський*. Під впливом західноукраїнської мовної практики поряд з *Перемисьль* — *перемисьльський* засвоюється також *перемиський* (відповідно *Переміщина*).

Ставлення до таких нововведень у мовному соціумі різко коливаються — від категоричного схвалення й навіть більше — за розширення кола таких випадків аж до, наприклад, *Ла-Манш* — *ла-манський*, *Небіт-Даг* — *небіт-дазький*, *Ош* — *оський*, *Печ* — *пецький*, *баск* — *баський*²³ до такого ж категоричного неприйняття (див., наприклад: Т. Щітківська. — ВК, 8.02.1990, с. 3)²⁴.

Висловлюються також пропозиції узаконити ще один тип чергування приголосних — [г] / [дз] / [дж], наявний у південно-західних говорах, який має охоп-

²² Тараненко О. О. Словозміна української мови. — Nyíregyháza, 2003. — С. 79–80.

²³ Рибалко К., Рибалко О. Знач. праця. — С. 31.

²⁴ Див. також: Думки з приводу появи «Українського правопису» (1990 р.). — С. 436 (з виступу Б. Задорожного).

лювати іменники з основою на [г] у дав. і місц. в. та похідні від них присвійні прикметники: *дзиґа, мамалиґа* і т. ін. — *дзидзі* і т. ін.; *Мамалиґа* (прізвище) — *Мамалидзі* — *Мамалиджин* (у разі кодифікації вживання з [г] й іншомовних слів це має поширитися на іменники не тільки першої, а й другої відміни: *Гаґа* — у *Гаадзі, Вінніґет* — у *Вінніґедзі*)²⁵.

З іншого боку, у нормативних поглядах на один з виявів також дуже характерного для української мови явища чергування голосних [о], [е] / [і] відповідно у відкритому / закритому складах — а саме у відмінюванні прізвищ, з походження присвійних прикметників, поширених насамперед у Галичині, на зразок *Федорів, Лесів*, — можна констатувати зміну, яка йде ніби всупереч тенденціям до «українізації». Незважаючи на загалом досить усталене їх трактування в мовознавстві як відмінюваних за зразком відповідних загальних назв, тобто *Федорів*, род. *Федорова* і т. д., *Лесів*, род. *Лесева* і т. д.²⁶, чинний правопис (УП-90, с. 111; УП-93, с. 106) запровадив тут варіантність: род. *Федорова / Федоріва* і т. д., род. *Лесева / Лесіва* і т. д. Оскільки така варіантність у відмінюванні цих прізвищ характерна й для мовної практики самого регіону їх поширення (наприклад: «Савка і Миронів запам'ятали моє прізвище. В Мироніва була дівчина...»: Микита Сало. Крок вліво, крок вправо... — Зона, 1992, № 3, с. 18), таку настанову правопису можна розцінювати в загальному плані його більшої демократизації. Однак у певній частині мовного соціуму, у тому числі й серед мовознавців, це викликає заперечення²⁷.

2. 4. Орфоєпічні чергування. Стало набувати ще більшої регулярності характерне для української мови явище варіантності вживання прийменників *в / у* і ще більшою мірою префіксів *в- / у-*, прийменників *з / із* і префіксів *з- / із-*, сполучників *і / й*, виявляючи тенденцію до обмежування тільки фонетичним фактором (мотивами милозвучності) і долаючи при цьому в певних випадках навіть опір стилістичного та семантичного чинників (особливо в перекладних матеріалах, у матеріалах, що їх опрацьовують літературні редактори)²⁸.

Наприклад, у співвідношенні варіантів префіксів *в- / у-* це, з одного боку, посилення вживання *у-* в конкуренції з *в-* (у Грінч., як відомо, варіанти з *в-* послідовно розроблено при варіантах з *у-*, хоч ілюстративний матеріал у цьому словнику свідчить про безумовне переважання саме перших; варіанти з *у-* ширше, ніж в українській літературній мові пізніших часів, уживалися у 20-х — на початку 30-х років; ОСУМ-94 та наступні видання академічних орфографічних словників, СУМ-20 стали наводити їх також уже досить широко). Так, частішим тепер стало вживання варіантів *усенародний, усесвіт (усесвітній), усеукраїнський* і под., *усеношна* (вони відсутні, наприклад, у РУС-68, ОСУМ-75; СУМ-11 наводить окремі з них, але тільки з поодинокими не паспортизованими ілюстра-

²⁵ Див., наприклад: *Чучка П. П.* З приводу підготовки нової редакції «Українського правопису» // Український правопис: так і ні. — С. 35; *Антисуржик / За заг. ред. О. Сербенської.* — Л., 1994. — С. 115; *Ющук І.* Орфоєпія, фонетичні закони і правопис: [Рец. на:] Орфоєпічний словник української мови: В 2 т. — К., 2001–2003 // Дивослово. — 2004. — № 3. — С. 74.

²⁶ Див., наприклад: *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей. — К., 1986. — С. 283; *Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського.* — К., 1990. — С. 177–178.

²⁷ Див., наприклад: *Антисуржик.* — С. 116; *Пономарів О.* Культура слова. — С. 115.

²⁸ Мовознавці, однак, наголошують на недоцільності й навіть хибності такого формального підходу до дотримання законів милозвучності української мови (див., зокрема: *Єрмоленко С. Я.* Символічна і прагматична мовна норма // Літературна норма і мовна практика / За ред. С. Я. Єрмоленко. — Ніжин, 2013. — С. 262–264).

ціями): «... йдеться про ліквідацію *усенародного*, загальнонаціонального університету знань» (з листа до Президента України групи представників української гуманітарної інтелігенції. — ЛУ, 1.04.1999), «Усесвітній день народів світу» (П, 9.08.2001, с. 24); уживання варіантів, ще менше представлених досі в довідниках і мовній практиці (але знову ж таки вживаних у 20-х роках і нерідко наявних у Голоск.) на зразок *узаємний*, *уміст*, *унутрішній*, *уплив*, *управний*: «спектр *узаємодії*» (Кр., 1998, ч. 5, с. 24), «сукупний *уміст*», «кінодослідники вбачають *уплив* цієї стрічки на фільми...» (Д, 30.11.2012, с. 20), «*уплив* української мови» (Кр., 1998, ч. 5, с. 24–25), *під впливом чого-небудь*, «Україна як *упливова* держава» (Час, 26.01.2001), *найупливовіший*, «крізь *унутрішню* форму» (Урок української, 2000, № 11–12, с. 62), «так *управно* їздити на конях» (т/к К-1, перекладний д/ф «Подорож на край світу», 10.01.2006; подано також у СУМ-20); *ударостійкість* і *вдаростійкість* (УОС-09; пор. у ОСУМ-75 і ОСУМ-94 наявність тільки першого з цих варіантів). За УП-93 (с. 15), чергування *у / в* у подібних випадках не рекомендовано²⁹. З другого боку, це розширення вживання *в-* у конкуренції з *у-*: *вдержавлювати* («... над Україною, яка *вдержавлюється* так болісно й тяжко». — СіЧ, 2004, № 2, с. 71), *взаконовувати* («автори *взаконують*...»). — Кр., 2001, ч. 10, с. 21; «*взаконення* двох літературних мов». — Д, 9.09.1997), *внеможливлувати* («... і *внеможливити* подальше їхнє [українських конфесій] об'єднання в єдину помісну церкву»: М. Білецький. — Д, 12.03.1997; подано в СУМ-20; у СУМ-11 цього варіанта немає), *водноманітнувати*, *вточнювати* і под.

Окремі ЗМІ почали практикувати навіть уживання у відповідних фонетичних позиціях народно-розмовного варіанта приємника *в* — *ув* (СУМ-11, СУМ-20 подають його з позначкою «рідко», СУМ-12 — уже без такого стилістичного обмеження): «відсутність подвоєнь *ув* іншомовних словах» (Слово, 1992, ч. 4, с. 4).

У вживанні варіантів *із, із-*: «*Із* Днем Перемоги, дорогі співвітчизники!» (кінцева фраза з привітання В. Януковича 9 травня 2012 р.), у мові дисертацій: «вивчення явищ *із* метою...», «разом *із* тим», «*ізсередини* країни» (якщо в СУМ-11 варіант *ізсередини* подано як «рідко» до *зсередини*, то в СУМ-20 — як «рідше») і под.³⁰

У вживанні варіанта *й*: «Як ви розумієте, це було *чорне й біле* порівняно з варіантом історії, котрий пропонували радянські історики» (Дз. т., 13.03.2010, с. 11: перекладний матеріал), «*Село й люди*» (рубрика на т/к СТБ, 2009 р.), «*Війна й мир*» — назва відповідного роману й фільму (СТБ, «Вікна», 21.03.2014: у титрах) (пор. аналогічне явище на лексичному рівні — розростання в цей же період майже до автоматизму чергування синонімічних сполучників *і / та*, другий з яких розцінюється при цьому, цілком очевидно, як «більш український»: роман «*Живі та мертві*» і под.). Нормативні джерела, як відомо, підкреслюють, що чергування *і / й* (як і чергування *і / та*) не має відбуватися при зіставленні понять: *дні і ночі, батьки і діти, війна і мир* (УП-93, с. 16)³¹.

²⁹ Пор. так само: Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови // Самійленко В. Твори : В 2 т. — К., 1958. — Т. 2. — С. 369.

³⁰ Пор. полемічну характеристику подібних випадків як зразків «псевдоукраїнізації» — у критичних зауваженнях одного із сучасних авторитетів для широких кіл мовців у сфері культури української мови щодо рекомендацій іншого відомого мовознавця послідовно вживати в позиції між приголосними *із*, а не *з* («термін *із* галузі фізики») і под.: А. Бурячок. — Час, 1997, № 29): Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я». — К., 2001. — С. 86–87.

³¹ Див. також: Наконечний М. Ф. Фонетика. — С. 179.

Так само відбувається розширення вживання форми *іще* — варіанта прислівника *ще*: «Дотепер *іще* не було...» (з дисертації).

Стало також досить помітним як в усній, так і в писемній мовній практиці у загальноукраїнському масштабі властиве південно-західним говорам уживання фонетичних варіантів *би* (незалежно від попереднього звука, тоді як у південно-східних говорах і в літературній мові цей варіант уживається після приголосного) замість *б*³², *щоби* (з наголосом звичайно на першому складі) замість *щоб*. Наприклад: «Як стало відомо, у Вашому університеті готується реформа філологічної освіти, наріжним каменем у якій мала *би* бути виняткова увага до української мови як державної...» (Президія Конгресу української інтелігенції. — УС, 1.11.2001), «Уявіть собі, *щоби* 1955 року... мовилося *би* подібне... Якщо *би* було інакше, Путіна *би* не обрали» (Тарас Марусик. — Книжник-*review*, 2000, № 9), «*щоби* влитися в західні структури» (Кр., 2001, ч. 5, с. 7); в усній мові (приклади з мовлення осіб, для яких базовою була або й лишається російська мова): «Для того, *щоби* був діалог...» (Л. Косаковский. — Т/к ТЕТ, «Парламентський вісник», 28.11.1999), «Я хочу, *щоби* ми нарешті навчилися...» (Ю. Тимошенко, 2005), «Ми пропонуємо, *щоби*...» (з виступу на засіданні Верховної Ради І. Мітюкова, міністра фінансів. — Т/к «Інтер», 5.07.2001); у перекладній друкованій і звуковій продукції: «Лариса Доліна могла *би* популяризувати парасольки» (КВ, 20.07.2001); рос. «— Хочешь, чтоб собак на тебя спустила?» — укр. «— Хочеш, *щоби* собак...» («Студія 1 + 1», т/ф «Бедная Настя», 10.02.2004). Мовні авторитети, нормативні джерела, як відомо, підкреслюють стилістичну обмеженість використання або й цілковите невикористання варіанта *щоби* в літературній мові, щоправда, як видається, дедалі вже менш категорично, — як варваризму³³, як неживаного в літературній мові (Ог.-24, с. 471), як діалектного³⁴, як рідковживаного (РУС-68, т. 3, с. 669), як рідше вживаного порівняно зі *щоб* (СУМ-11), нарешті як народно-розмовного (СУМ-12). Однак стилістична заданість теперішньої активізації його вживання полягає в орієнтації мовців не на розмовну, тим більше народну, мову, а якраз навпаки — на «вишуканішу», «елітарну» літературну мову.

3. Акцентуація. Певні зміни в звичному до початку 90-х років акцентуаційному портреті української літературної мови, що їх можна спостерігати насамперед, природно, в ефірних ЗМІ (причому в мовленні не тільки різних «сторонніх» осіб, а й самих теле- і радіожурналістів), стосуються акцентних парадигм як окремих слів, так і певних їхніх структурних розрядів, а також тих чи інших груп слів різної категоріальної належності — як таких, що зазнали на собі впливів з боку інших ідіомів — російської мови, західноукраїнської і/або діаспорної мовних практик, демонструючи як уже достатньо усталені протягом описуваного періоду факти, так і тільки тенденції до їх розвитку. Вони зумовлені, з одного боку, посиленням впливів на «офіційну» літературну мову з боку розмовно-просторічної стихії та сфер професійного слововжитку в умовах теперішньої лібералізації мовної практики (див. нижче, наприклад: *ліфт*, род. *ліфтá* і т. д., мн. *ліфтí* і т. д.), з боку діалектного середовища, а саме південно-західного наріччя української мови (див. нижче, наприклад, мн. *способí, ліжка́*), з другого ж (причому значно більшою мірою), — прагненням до більшої «українськості», що може виявлятися в певних випадках також як дальше розмежування з росій-

³² Див., наприклад: Самійленко В. Знач. праця. — С. 368.

³³ Там же.

³⁴ Шерех (Шевельов) Ю. Нарис української мови. — Мюнхен, 1951. — С. 114.

ською мовою (як домінантною досі або ще й тепер у мовному просторі України), а ще частіше як орієнтування на західноукраїнську мовну практику (у тих випадках, що їх певна частина мовного соціуму «Великої України» готова визнати як нормативні: див. нижче, наприклад, *донька́*, мн. *пані́*)³⁵.

Так, іменник *бурштин*, особливо актуалізований у ЗМІ (у конкуренції зі звичайним до 90-х рр. *янтар*) під час «бурштинової лихоманки», «бурштинових війн» 2014–2016 рр. на Правобережному Поліссі (тобто нелегального видобутку бурштину та підпільного бізнесу навколо цього), відразу ж набув поширення з наголошуванням у непрямих відмінках на закінченнях, хоча досі словники подавали його зі сталим наголосом: род. *бурштину́*, «нелегальний бізнес на бурштині́». Актуалізований іменник *шпиталь* (у конкуренції з *госпіталь*) у непрямих відмінках став уживатися (спочатку, як видається, у мовній діяльності т/к СТБ — в його інформаційній програмі «Вікна», а потім і на деяких інших телеканалах) з флективним наголошуванням (можливо, за Грінч., Ог.-24³⁶, хоча в нормативних джерелах ще від кінця 20-х років наголос тут подавали як незмінний — див., наприклад: Ізюмов, Голоск): род. *шпиталі́*, місц. у *шпиталі́*, мн. *шпиталі́* (уже навіть і поза межами ефірних ЗМІ — наприклад, з виступу заступника міністра оборони, 2015 р.: «до німецьких *шпиталі́в*») і т. д.

3.1. Іменники.

3.1.1. Це достатньо вже поширені, особливо в мові електронних ЗМІ, хоча здебільшого й не санкціоновані у відповідних мовних довідниках такі випадки наголошування, властиві говорам південно-західного наріччя / західноукраїнської мовній практиці, як *донька́*, *мережá* (можливе навіть у множині: *мережá́*, *мережáми* і т. д.), мн. *пані́* (остання форма вже рекомендована для нормативного слововживання, наприклад, в УП-99, с. 95)³⁷: «Шановні *пані́* та панове!»³⁸, *обклади́нка*; кодифікація в чинному правописі вже й флективного наголошування форми род. в. іменника *гроші́* — *грóші́ей* (УП-90, с. 80; так само: СУМ-20; СУМ-12), і, отже, так має бути, очевидно, і в дав. та місц. в.: *грóші́ам*, у *грóші́ах* — на зміну попередньої норми *грóшей*, *грóшам*, у *грóшах*. Стала привертати увагу

³⁵ У нормативних працях з української мови досі, як відомо, постійно підкреслювали небажаність неконтрольованих впливів на акцентну систему літературної мови з боку південно-західного наріччя (див., наприклад: *Синявський О.* Знач. праця.— К., 1978.— С. 157, 167 (*донька́*, *принéсти*, *берéмо* і под.); Погр., с. 16–17; *Русанівський В. М.*, *Срмоленко С. Я.* Життя слова.— К., 1978.— С. 21; *Юрченко О. С.* Наголоси в поетичних перекладах // Рідне слово.— К., 1973.— Вип. 7.— С. 51–52). Так само при аналізі сучасної мовної практики — застереження щодо «дестабілізації вимовних норм, передусім у наголошенні слів: *говóрю*, *ка́жу*, *донька́*, *випáдок* (таке наголошування було досить поширене й раніше, пор., наприклад, *вiтадо́к* у Грінч. і *випáдок* у Жел.— О. Т.), *грóше́й*, *однако́вий*, *ринко́вий*, *фіна́нсо́вий*, *а́би*, *а́бо*, *а́ле*)» (*Баранник Д. Х.* Українська мова на межі століть // Мовознавство.— 2001.— № 3.— С. 43).

³⁶ Так само флективне наголошування цього іменника подається в деяких сучасних словниках, укладених за матеріалами джерел 20-х років або принаймні з особливою увагою до них: Сл. військ., с. 60.

³⁷ Див. також, зокрема: *Караванський С.* Секрети української мови.— К., 1994.— С. 25.

³⁸ У південно-західних говорах флективне наголошування форми множини цього іменника зумовлене тим, що там він є відмінюваним (за зразком іменників першої відміни), хоча й одиничним у такій парадигмі (на відміну від відповідної групи іменників у польській мові): *пані́*, род. *пані́*, дав. *пані́*, знах. *паню́*, ор. *панею́*, род. мн. *пань* і т. д. а у формах множини іменників I і II відмін у говорах цього наріччя частіше, ніж у літературній мові, відбувається пересунення наголосу з основи на закінчення (мн. *мамі́*, *бабу́ці* і под.: див. 3.1.5). Оскільки в літературній мові цей іменник є невідмінюваним за парадигмою своїх флексій, немає, очевидно, підстав надавати йому (тим більше всупереч досить уже тривалій традиції його вживання в літературній мові саме в такій формі) ознак відмінюваності й за акцентною парадигмою.

форма *кўрінь* з наголошуванням на першому складі (очевидно, насамперед у мові тих, хто не жив, не бував у східноукраїнському селі) — переважно в значеннях відповідних підрозділів українських військових формувань першої половини ХХ ст. і скаутської організації «Пласт»: «...*кўрени* — козацькі і увівські підрозділи» (5 т/к, «Машина часу», 6.08.2011: ведучий Андрій Охрімович), *Буковинський кўрінь*, «пластуни з *кўрєня* такого-то станиці такої-то» (київські підлітки-пластуни) (саме так подає це слово й Сл. військ., с. 33). Поширилося також наголошування *Євангєлія*, *обов'язок* (останнє — зокрема, в мовленні А. Яценюка).

3.1.2. Це певна тенденція до активізації префіксального наголошування в трискладових іменниках жін. р. із суфіксом -к-, тобто ніби якоюсь мірою повернення до попереднього стану в акцентуванні таких слів в історії української мови³⁹, наприклад: *згадка*, *змазка*, *рзвідка* (ОСУМ-94), *пўкришка* (УРРУС), тоді як в ОСУМ-75 ці слова мали подвійне префіксально-кореневе наголошування, останнє з них — із семантичною диференціацією (так само в СУМ-11, але тільки *пўкришка*). У публічному слововжитку почастипали випадки функціонування з префіксальним наголошуванням таких слів, як *перевірка* (наприклад, в ідіолектах таких політиків, як А. Яценюк, В. Семенюк-Самсоненко; в Андрус. тут тільки префіксальний наголос, тоді як у сучасних нормативних словниках в Україні — подвійний наголос), *підтримка* (в Андрус. тільки так, але в сучасних нормативних словниках тут тільки кореневий наголос)⁴⁰, та з подвійним наголошуванням таких слів, що в сучасних нормативних джерелах подаються тільки з кореневим наголосом, як *пўдўшка*⁴¹, *пўпўровка* (УРСНТ; у Грінч., Голоск., Андрус. — тільки на префіксі), *набўвка*, *надбўвка*, *надвўшка*, *рзбўвка* (УРРУС). (Пор. також активізацію вживання з наголошуванням на префіксі слів *наділ*, *перєділ*, *перєріз*, *перєсічний*, прислівників *напўрікінці* та ін.: див. п. 3.7).

3.1.3. Це вирівнювання акцентної парадигми кількох іменників у формах однини з безваріантним наголошуванням тільки першого складу (за зразком форми наз. в.). Так, це відбувається в наголошуванні іменника *суд* (хоча за сучасними нормативними джерелами таке наголошування має бути тільки в род. в.: *сўду*) — зокрема, в мовленні ведучих інформаційних програм на різних телеканалах (СТБ, «Вікна»; ICTV, «Факти»; «Новий», «Репортер»; НТН, «Вчасно»; ТВі, «Сьогодні»; «Студія 1 + 1», ТСН): «Повернути українському *сўду* його повноваження» (ICTV, «Факти», 13.10.2014), *під сўдом*, *у сўді* (*у райсўді*: «Студія 1 + 1», ТСН, 20.12.2006; СТБ, «Вікна», 9.06.2015)⁴². У мові електронних ЗМІ стають уже досить звичними форми місц. в. одн. іменників *борт*, ще більшою мірою *порт* і особливо *аеропорт* з наголошуванням на основі: «*на бўрті* літака», «в *аеропўрті* Бориспіль». Такі зміни в акцентуванні іменників відбуваються також паралельно зі зміною форми род. в. -а на -у, тобто в загальних межах морфологічної словозмінної парадигми, як це можна простежити на прикладі актуалізованих в останні роки під час воєнних дій на Донбасі іменників *пост* і особливо *блокпост*: «командир *пўсту*» (СТБ, «Вікна», 7.07.2015), «зняти з *пўсту*» (УТ-1, «Новини»), «До *блокпўсту* під'їжджає мікроавтобус волонтерів»,

³⁹ Див.: Складенко В. Г. Історія українського наголосу: Іменник. К., 2006.— С. 511, 626–628; Винницький В. М. Функційне навантаження українського наголосу.— Л., 2010.— С. 77–100.

⁴⁰ Пор. навіть спеціальне застереження: не *підтримка* (Словник труднощів української мови / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, З. М. Терлак : За ред. С. Я. Єрмоленко.— К., 1989.— С. 229).

⁴¹ Див. також: *Караванський С.* Зазнач. праця.— С. 17.

⁴² Див. історію акцентуації цього іменника в українській мові: Складенко В. Г. Зазнач. праця.— С. 115–116. Пор. також: *Суд, сўду, в сўді* (Ог.-24, с. 391).

«у засідці неподалік *блокпосту*» (Е, 28.08.2014, с. 10, б), у місц. в. поряд із формами з наголошуваними флексіями *на блокпосту́/-і* частіше вживання з наголошуванням на основі *на блокпості* (пор. нормативні *аванпост, -у, форпост, -у*).

3.1.4. Це перенесення наголошування з кореня на флексію при відмінюванні кількох односкладових іменників (навіть у мовленні теле- і радіожурналістів) — явище, відоме й давніше, але в позанормативних сферах слововжитку (оскільки такі факти здебільшого виявляють спільність з відповідним, також позанормативним, явищем у сучасній російській мові, не можна не припустити тут, звичайно, і впливів з боку останньої): *ліфт, ліфта́* («несправність *ліфта́*»: «Студія 1 + 1», ТСН, 10.03.2011) і т. д., особливо у мн.: *ліфти́* і т. д. («Студія 1 + 1», ТСН, 24.12.2010: неодноразово); *торт, торта́* і т. д., особливо у мн.: *торти́* і т. д.; так само *шприц, пульт* (звичайно у значенні відповідного конкретного приладу).

3.1.5. Це поча́стішання випадків перенесення наголосу на закінчення слова у формах множини (особливо в іменниках першої відміни та чол. р. другої відміни — у мовленні, зокрема, теле- і радіожурналістів, у тому числі й ведучих інформаційних програм провідних українських каналів, значно рідше — в рекомендаціях словників):

а) в іменниках першої відміни (у поданих нижче прикладах нормативні джерела подають наголос на основі або подвійний наголос: див. Погр., УЛВН, УОС-09) — у двоскладових словах: *бійкі́, лайкі́, пливкі́* (знамениті «*пливкі́* майора Мельниченка»: під час «касетного скандалу» восени 2000 р.), *сваркі́, білкі́, курткі́, стрілки́* і под., навіть *клятви́* (СТБ, «Вікна», 31.07.2007), «*тротилові шашикі́*» (СТБ, «Вікна», 20.10.2015); у трискладових словах: *загадки́* (ОСУМ-94, хоча в інших словниках ще переважно подається наголос на основі), *на́м'ятки́*: у формах мн. цього іменника ще частотнішим стало наголошування на флексії (хоча, наприклад, УОС-09 і досі подає їх з наголосом тільки на першому складі), *примітки́* та ін. Мотивація цієї акцентуаційної тенденції є, очевидно, подвійною: з одного боку, як пошук «більш української» моделі наголошування, зокрема з можливим відштовхуванням від акцентних парадигм відповідних слів у російській мові, з другого ж, — під безперечним впливом акцентних особливостей південно-західного наріччя. Пор. рекомендації щодо прийнятності в нормативному слововжитку й флективного наголошування: *жа́бі, коро́ві, світи́, я́мі*⁴³ або навіть уже тільки флективного: *свити́, ямі́* (Гол.-95), а також уже кодифіковане як компроміс між східно- і західноукраїнською мовними традиціями *ма́мі*⁴⁴;

б) в іменниках другої відміни — чол. р.: *вектори́, інвестори́, контейнери́, сервери́, снайпери́, тендери́* («вигравати, укладати *тендери́*»), навіть *тренери́, фермери́* («вони були *фермерáми*»: СТБ, «Вікна», 18.08.2008) — поряд з нормативним наголошуванням *вектори, інвэ́стори* і под. У таких випадках, з одного боку, можна вбачати орієнтування на «більш українську» норму наголошування, пор. мн. *автори́, директори́, редактори́, ректори́, сектори́* (хоча пор. в інших ніби аналогічних випадках — *диктори, фэ́льдшери*: УЛВН, УОС-09 і *фельдшері́*: Голоск., Погр.), а з другого, — впливи наголошування відповідних

⁴³ Винницький В. Українська акцентна система... — С. 134.

⁴⁴ Акцентна кодифікація форм множини цього слова еволюціонувала таким чином: мн. *мамі́, -ів* (Голоск.), *ма́ми*, род. *мам* (Погр.; УЛВН), *ма́мі, мамі́в* і *мам* (ОСУМ-75), *ма́мі, мам* і *мамі́в* (ОСУМ-94; УОС-09), пор. навіть категоричніше: «Рекомендованим слід вважати флексійний наголос і прийнятним — кореневий: *мамі́* і *ма́ми*» (Винницький В. Зазнач. праця.— С. 133), з чим населення Центральної і Східної України, звичайно, ледве чи погодиться.

слів у російській професійній мові і в просторіччі: *інвесторá, серверá, тренерá* і под.⁴⁵; інші випадки явного перегукування з відповідним явищем у розмовній російській мові: *склад* «сховище» — мн. *склади́, на склада́х* і т. д., *артсклади́, хімсклади́, зерносклади́* (навіть у мовленні ведучих інформаційних теле- і радіопрограм); мн. *обшуки́* (у мові працівників правоохоронних органів, пор. рос. проф. *обыска́*);

– під явним впливом західноукраїнської мовної практики поширилися такі наголошування у формах множини, як: *дозволи́, поверхи́* (на кількох *поверха́х* і т. д.), *початки́*, особливо у звороті на *початка́х* (досить частотне): на *початка́х переговорів* (наголошування в одн. *початок*, однак, у загальноукраїнському масштабі поки що не прищеплюється), *способи́* (*різними способáми*);

– сер. р.: мн. *ліжка́* (*ліжбо́к, ліжка́м, ліжка́ми, на ліжка́х*), *крісла́* — форми, що простежуються насамперед у мовленні тележурналістів з інформаційних програм і публічних політиків походженням із західноукраїнського регіону, наприклад, на т/к ICTV (Олена Фроляк, Лук'ян Сельський), т/к «24», т/к ТВі («вони повернуться у свої *крісла́*», «обладнаний *ліжка́ми*»: Христина Гавриш у програмі «Сьогодні», 23.01.2015), їх можна почути в Арсенія Яценюка, але вони вже фігурують і в ефірному мовленні журналістів — не обов'язково «західняків» (наприклад, на 5 т/к., в ТСН «Студії 1 + 1»);

– в іменнику *тато*: мн. *тати́*, род. *тати́в* (УП-90, с. 80)⁴⁶ або з варіантністю акцентних форм (як компроміс): мн. *та́ти*, род. *та́ти́в* і т. д.⁴⁷ Досі нормативні джерела або взагалі не подавали форм множини цього іменника (Голоск.; ОСУМ-75; Погр.), що наводило на думку про незмінність його наголошування при відмінюванні, або подавали форми *та́та*, род. *та́т* (УЛВН; УОС-09), *та́ти*, род. *та́ти́в / та́т* (УП-93, с. 75; УП-99, с. 117), пор. також у самій мовній практиці, наприклад: «Духовним опікуном у громадах (станіцях) РУНВіри є рунтато. ...На *рунтат* покладено функцію...» (А. Колодний, О. Саган. — УС, 17.12.1998, с. 14);

в) у сполученнях з кількісними числівниками — тенденція до вирівнювання наголошування іменників за зразком «чистої» множини (очевидно, на думку журналістів і літредакторів ЗМІ, це має бути «більш українська» форма): *два (три, чотири) рази́* (досить уже частотна форма, наприклад: «терористи двадцять два *рази́* обстріляли...»). — СТБ, «Вікна», 11.06.2015), *два місяці́* (СТБ, «Вікна», 11.06.2015); *п'ять копійо́к* («Студія 1 + 1», ТСН, 30.10.2010), *тридцять копійо́к* (т/к «Еспресо», «Телеекспрес», 11.11.2015), *кілька місяці́в* («Студія 1 + 1», ТСН, 11.11.2011) і под. (пор., наприклад, у Погр., УЛВН.: *два рази́, п'ять копійо́к* і под.

3.1.6. Це окремі випадки, що їх можна було б схарактеризувати як пересування наголосу при відмінюванні слова (*долар, со́кіл*) на передостанній склад, проте це, безперечно, лексикалізовані факти, тобто явище не стільки фонетики, скільки лексики (відповідні слова саме з такими акцентними особливостями переносяться із західноукраїнської / діаспорної мовної практики, пор. акцентні па-

⁴⁵ Див.: Воронцова В. Л. Активные процессы в области ударения // Русский язык конца XX столетия (1985–1995).— М., 1996.— С. 315; Шапошников В. Н. Русская речь 1990-х : Современная Россия в языковом отображении.— М., 2006.— С. 264.

⁴⁶ Див. так само: Словник труднощів української мови.— С. 285; Винницький В. М. Український правопис: неточності у трактуванні мовознавчих понять.— Л., 2012.— С. 45–46; Ющук І. Зазнач. праця.— С. 74.

⁴⁷ Тараненко О. О. Словозміна української мови.— С. 59.

радигми в цих ідіомах на зразок *пёрстень* — *перстёня*, мн. *перстёні*, *та́бір* — *табóру*, мн. *табóри*):

– *дóлар* / *дóляр*, наприклад: «Первісний капітал для такого бізнесу — то є 10 тисяч *дóларів*» (В. П. Удовиченко, міський голова м. Славутича, родом з Київщини. — УР-1, Радіо «Голос Києва», 20.08.2002), але звичайно це відбувається при відмінюванні фонетичного варіанта *дóляр* (частина східноукраїнських мовців тепер, можливо, сприймає саме цю форму, за західноукраїнським і діаспорним зразком [див., наприклад: Ог-24, с. 93; Андрус.], як «більш українську») — *дóляри*, *дóлярами* і т. д.: «А є й такі, що приїхали з України з грубими пачками надбаних злочинним шляхом *дóлярів*» (Микола Литвин, письменник, журналіст і кобзар. — ЛУ, 17.10.1996), частіше ж — у жартівливому вжитку: «— Знаєте, скільки коштує в Іспанії наш бугай — козак? Купу *дóлярів!*» (Юрій Краснощок. Гумореска «Як робити молоко». — ГУ, 24.07.1993);

– *сокіл*, кл. в. *соко́ле*: «На цім світі пий, *соко́ле*...» (з популярної пісні на слова Юрія Рибчинського «Мертві бджоли не гудуть»; так само: Ог.-24, с. 373), з варіантністю: *со́ко́ле* (УЛВН)⁴⁸, мн. «*Сокóли*» — популярний на початку 90-х років музичний гурт зі Львівщини, у такій вимові цю назву стали вживати й на «Великій Україні» (пор. у Жел.: *со́кіл*, род. *соко́ла*, мн. *соко́ли*).

3.1.7. Говорячи про активізацію впливів з боку південно-західного наріччя на загальнонаціональну українську мову, в тому числі й на її фонетичному рівні, не можна, звичайно, оминути й такої особливості акцентуації південно-західних говорів, як кореневе (а не суфіксальне, як у літературній мові) наголошування кількаскладових віддієслівних іменників сер. р. на *-ання* на зразок *мóвчання*, *опові́дання*, *перекóнання* і под., деякі з яких від 20-х років стали входити до загальнолітературного вжитку (це префіксальні *засі́дання*, *утрї́мання*, *затрї́мання* та деякі ін., але, наприклад, не *пї́сання*, *пї́тання*, *чї́тання*)⁴⁹. У наш час уживання таких іменників, не тільки префіксальних, з кореневим наголошуванням помітно увиразнилося в публічній сфері: *зачї́тання* (наприклад, у мовленні Віктора Ющенка), *пока́рнання* (у тому числі й у мові юристів), *порї́вняння* (наприклад, у мовленні А. Яценюка), а особливо *чї́тання* (зокрема, у Верховній Раді: «прийняти законопроект у першому *чї́танні*» і под.). Але це явище на його сучасному етапі, можливо, не обов'язково слід пояснювати черговим пожвавленням західноукраїнських мовних впливів: це може бути й просто наслідком ширшого звучання тепер на різних радіо- і телеканалах спонтанного, «нередагованого» мовлення — того, що було й давніше, але виступало менш помітно⁵⁰.

3.2. Прикметники. В акцентуації відносних прикметників спостерігається тенденція до розширення в загальноукраїнській мовній практиці випадків наголошування суфіксів *-ов-*, зрідка *-ев-* (там, де норма і зуз досі передбачали / передбачають кореневий наголос, і в нових лексичних одиницях)⁵¹: *наметóвий*,

⁴⁸ Пор. так само: Тараненко О. О. Знач. праця.— С. 51.

⁴⁹ Див.: Ог-24 (*писання*, *читання*); Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови.— Л.; Нью-Йорк, 1996.— С. 131–132; Винницький В. Українська акцентна система...— С. 218, 227.

⁵⁰ Утім, наприклад, С. Караванський, посилаючись на словник Жел. і на належну, на його думку, мовну компетентність, зокрема, депутатів Верховної Ради («Чи ж депутати Верховної Ради, що послуговуються українською мовою, і справді такі недотепи, що не відчувають, як краще і легше говорити по-українськи...?»), обстоює правомірність наголошування *чї́тання*, *зачї́тання* (див. його статті: Не все те золото, що у словниках.— ЛУ, 2004, № 7; Про «становий» хребет мови.— ЛУ, 16.09.2004).

⁵¹ Оскільки ця акцентуаційна модель найбільшою мірою характерна в загальному просторі функціонування української національної мови для говорів південно-західного

ринкóвий (наприклад, у публічних виступах 2005 р. відомих політиків Є. Марчука, В. Ющенко, Ю. Тимошенко), *плівкóвий*, *рамкóвий* (наприклад, у мовленні політиків Б. Тарасюка, О. Турчинова: «*рамкóва угода*»), *смерекóвий* (пор., зокрема, популярну пісню «*Смерекóва хата*» — текст Миколи Бакая, 90-і роки; з таким наголосом це слово можна було почути й давніше, наприклад: «Стан твій ніжний, *смерекóвий*...»); популярна пісня на слова Анатолія Драгомирецького «Ой ви, очі волошкові»), рідше *вівторкóвий*, *понеділкóвий*, *однакóвий*, утворюючи, таким чином, акцентуаційну варіантність *наметóвий*, *плівкóвий* і т. ін. (для деяких із таких слів уже відбувається лексикографічна кодифікація — наприклад, у РУС-03: *вівторкóвий*; у СУМ-20, т. 6, с. 595: *ринкóвий*). У публічному мовленні вихідців із західноукраїнського регіону та представників діаспори така модель, природно, виявляється ширше, наприклад: *кавбóвий*, *помаранчéвий* (зокрема, «*Помаранчéва революція*») та ін. Ось випадки коренево-суфіксальної варіантності наголосу в новоутворених прикметниках з такими суфіксами: *безпéкóвий* (*політика, доктрина, структури*) — переважно з кореневим наголошуванням (УРРУС; зокрема, у мові виступів президентів Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка, у програмах УТ-1, УР-1), хоч існує й суфіксальний наголос (зокрема, у мовленні А. Яценюка: «Перед нами стоять *безпéкóві* виклики», але простежується також і в мовленні вихідців зі Сходу України), *грівнéвий* (переважно з кореневим наголосом), *іміджéвий* (поряд з переважним наголошуванням першого складу трапляються й випадки наголошування суфікса — наприклад, у мовленні політика Тараса Чорновола, 2014 р.), *мерéжéвий* (з переважанням суфіксального наголошування), *(дво-)рівнéвий* (УОС-09, СУМ-20, РУСНТ-98, хоча в УОС-09, СУМ-20 є *багаторівнéвий*; «*дворівнéвий паркінг*»: СТБ, «Вікна», 11.11.2015) і *(дво-, багато-)рівнéвий* (УРРУС), у досі не фіксованому *сўржикóвий*. У нових або актуалізованих прикметниках із цими суфіксами, що вступають у конкуренцію з досі більш узвичаєними прикметниками із суфіксом -н-, а також з першим атрибутивним компонентом у складених іменниках⁵²: *авангáрдбóвий*, *прéсбóвий* (з переважанням кореневого наголошування), *реклáмбóвий* (пор. відповідно досі значно більш узвичаєні форми: *авангардний*, *прес-...*: *прес-конференція* і под., *рекламний*). Нормативні словники «Великої України», утім, можуть стримувати цю тенденцію, даючи тільки кореневий (*авангáрдбóвий*: СУМ-20) або подвійний наголос (*допомóгбóвий*: СУМ-20); пор. *відсóткбóвий* (наприклад: Ізюмов; СДМ-30; Голоск.; РУС-37; РУС-68; УЛВН; Погр.), *відсóткóвий* (ОСУМ-09; РУС-03; СУМ-12) і *відсóткóвий* (ОСУМ-09; УРРУС; СУМ-20)⁵³.

Тенденція до наголошування на суфіксі -ов- активізується також з протилежного боку — з пересуненням від флективного наголосу, пор. *зіркóвий*, *квіткóвий* (СУМ-20).

наріччя, а в межах культурної лексики її поширення відбувалося також під впливом польської мови (Булаховський Л. А. Наголос // Курс сучасної української літературної мови.— К., 1951.— Т. 1.— С. 499), у її теперішній активізації слід, безперечно, обов'язково мати на увазі впливи західноукраїнської та діаспорної мовних практик, хоча в цілому її природа є, звичайно, значно складнішою й різноманітнішою (див. також, зокрема: Винницький В. Значчя праця.— С. 273-276).

⁵² Див. про активізацію словотвірних моделей відносних прикметників із суфіксами -ов-, -ев- у сучасній українській мові: Тараненко О. О. Актуалізовані моделі...— С. 158-164.

⁵³ Пор. також давніші випадки такого роду на зразок *загóнбóвий* (від *загін*), *перегóнбóвий* (від *перегони*, мн.), *крéдитбóвий* (РУС-68; ОСУМ-75; СУМ-11 — від *крéдит*); пор. *ринкóвий* (Ізюмов) і пізніше *рiнковий* (від РУС-37 до нормативних словників нашого часу).

3.3. Іменники і прикметники.

3.3.1. В іменниках і прикметниках із суфіксами *-ів-*, рідше *-ин-*, похідних від власних назв (найчастіше від прізвищ), стає помітнішим уживання з наголошуванням на цих суфіксах. Найперше це почало привертати до себе увагу ще від початку 90-х років (особливо в мовленні відомих діячів української західної діаспори, походженням з Галичини, Ярослави (Слави) Стецько, пізніше предстоятеля УГКЦ Любомира Гузара) в одиницях *бандерівці*, *мельниківці* (форми одн. цих іменників уживаються рідше), *бандерівський*, *мельниківський*, поступово поширюючись і на мововжиток представників інших українських регіонів. Наприклад, у мовленні голови відділення партії «Свобода» в Сумській області Ігоря Мірошниченка, який, за його словами, «якщо жив на Західній Україні, то не більше трьох днів»: *бандерівець*, *бандерівський* (т/к «Інтер», «Большая политика», 28.01.2011). Під час відомих протестних акцій, що дістали назву «Євромайдан» (кінець 2013 — початок 2014 рр.), поширилося наголошування «*беркутівці*» (про бійців спецпідрозділу МВС «Беркут», що протистояли «євромайданівцям»), «*беркутівський*» (у мовленні, зокрема, О. Тягнибока, А. Яценюка, Д. Добродомова, але не тільки). (Наголошування *гітлерівці*, *петлюрівці*, *гітлерівський*, *петлюрівський*, а також, наприклад, *лемківський*, наявне в мовленні вихідців із Західної України та представників західної діаспори, у мовленні представників Східної України поки що, здається, не прищеплюється). Так само поширилося наголошування *мазепінський*, *мазепінка* (головний убір): «Біля свого намету на Майдані / У мазепінці молодик стоїть» (Дмитро Павличко. З нових віршів. — Сл. Пр., 19.06.2014, с. 8: про протестні акції на «Євромайдані») (саме з таким наголошуванням в Андрус. подано *мазепінець*, *мазепінка*, *Мазепінщина*; в ОСУМ-94, за вже досить тривалою мовною традицією, було подано *мазепінка*, але вже, наприклад, УОС-09 дає форми з «літературним», тобто східноукраїнським, наголосом: *мазепінський*, *мазепінка*)⁵⁴.

3.3.2. Почастішали випадки наголошування (*греко-*)*катблицький*, (*греко-*)*катбличка*, відомі в живій мові, звичайно, й давніше (за аналогією до наголошування твірного *катблик*), але тепер з підтримкою в особливостях їх уживання в мовленні вихідців із Західної України та представників «старої» західної діаспори (наприклад, у мовленні Слави Стецько, представителів УГКЦ Любомира Гузара, а пізніше Святослава Шевчука).

3.4. Числівники. Це такі випадки наголошування (переважно в публічному мовленні вихідців із Західної України, у тому числі й теле- і радіожурналістів), як: дробовий числівник *півтора* («за *півтора* кілометрів до...» — ICTV, «Факти», 2.04.2013: ведучий Лук'ян Сельський), у тому числі й з іменниками жін. р.: *півтора години*, *сторінки*, *тисячі* (наприклад, у мовленні ведучого однієї з програм на 5 т/к Романа Чайки); збірний числівник *обидва* (див.: Жел.; Ог.-24), але, оскільки паралельно вживають і лексичний діалектизм *обидвоє*, у непрямих відмінках важко визначити віднесеність їх саме до того, а не до іншого з цих слів, наприклад: «*Обидвоє* проходять в одній справі», «в *обидвох* справах» («Студія 1 + 1», ТСН, 17.03.2016, 18.01.2016: ведуча Лідія Таран).

3.5. Займенники.

3.5.1. У формах зворотного і присвійних займенників у публічному мовленні «східняків» (переважно тих, хто перейшов / переходить на спілкування ук-

⁵⁴ Утім, пор. рекомендацію саме такого наголошування: *мазепінка* — і в довоєнному середовищі галицьких мовознавців: Грицак С. Новотвори в сучасній українській мові // Рідна мова. — Варшава, 1935. — Ч. 11. — С. 159.

раїнською літературною мовою з російської) почастишали випадки їх кореневого наголошування, характерного для південно-західних говорів: «не знали, як *себе* поводити» (Олександр Роднянський, президент т/к «Студія 1 + 1». — ТСН, 21.03.1998), «сам по *собі*» (5 к., «Час», 18.10.2004: ведучий Роман Скрипін), «*дорогі мій*» (Юлія Тимошенко, у мовленні якої подібні випадки трапляються часто). Щодо наголошування особових займенників 1 і 2 ос. одн. і зворотного займенника в конструкціях з прийменниками, то деякі сучасні посібники з культури мови вже пропонують не тільки досі нормативні акцентні форми для род. і знах. в. на зразок *до мене, на тебе*, але й *по мені, на тобі* і под.⁵⁵

3.5.2. У вживанні вказівних займенників (*отой, оцей*, означального (*у)весь* у функції означення у формах непрямих відмінків (з прийменниками), а також числівника-прикметника-займенника *один* (у непрямих відмінках незалежно від його синтаксичної функції в контексті) не можуть, звичайно, не привертати до себе уваги досить частотні в мовній практиці випадки їх наголошування на основі, у чому вгадується вплив особливостей акцентуації південно-західного наріччя (наприклад: *з одного боку*, «*Два — в одному*»: з телереклами, «*Ми прагнемо одного...*»: з телереклами). У рекомендаціях з культури української мови, як відомо, вказують на нормативність тільки флективного наголошування таких займенникових форм (*до того берега, на тому шляху* і под.), відповідно до узусу південно-східного наріччя й, отже, норм літературної мови (на відміну від їхніх субстантивованих форм на зразок *до того ж, наполягати на тому* і т. ін.)⁵⁶; це ж стосується й питання про нормативність акцентної парадигми *один*. З авторитетних нормативних джерел попередніх десятиліть лінія на послідовне розмежування в наголошуванні таких займенникових форм у їх атрибутивному і в субстантивованому вживанні проводиться в Погр.: *без того чоловіка / не без того, на цьому заводі / на цьому*; послідовно: *одного разу, в одному селі*⁵⁷.

Однак частіше звучання таких акцентних форм у публічному просторі описуваного періоду — це наслідок, найімовірніше, не тільки й, можливо, не стільки саме теперішнього посилення західноукраїнських мовних впливів, а й просто ще значно ширшого, ніж досі, функціонування усної форми української літературної мови — з усіма можливими «неправильностями» в мовленні її користувачів і, зокрема, слідами ще попередніх впливів акцентуації південно-західного наріччя, особливості якого в даному разі «вигідно» різняться від наголошування відповідних слів у російській мові. Хитання в наголошуванні цих форм — на флексії / на основі — простежується в текстах нової української літературної мови задовго до нашого часу. Наприклад, у поезії Тараса Шевченка: *з того зерна, з того поганого Давида / з того часу, а все за того п'ятака; у самому тому селі / у тому самому селі; найкраща з усього села / зо всього царства, по всьому небу (світу, царству); і волосочка одного / молитесь Богові одному; у Максима Рильського: «І все в тому житті, ба навіть сморід глини...», «За мир в усьому світі...». У нормативних лексикографічних джерелах другої половини ХХ ст. (в акцентованих стійких сполученнях слів, у перекладних словниках —*

⁵⁵ *Островський В. І., Островська Г. Ф.* А українською кажуть так...— 2-е вид., випр. і доп.— Тернопіль, 2013.— С. 27.

⁵⁶ *Молодід Т. К.* Наголос займенників та слів займенникового походження // Питання мовної культури.— К., 1970.— Вип. 4.— С. 82–85; *Єрмоленко С. Я.* Культура української мови // Мова. Людина. Суспільство.— К., 1977.— С. 108; *Тодор О.* Як правильно наголошувати: *того* чи *того*, *тому* чи *тому*? // Культура слова.— 2008.— Вип. 70.— С. 137–138.

⁵⁷ У цьому словник М. І. Погрібного спирається, безперечно, на відповідні рекомендації М. А. Жовтобрюха (див.: *Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови.— К., 1972.— Ч. 1.— С. 303).

також в інших ілюстраціях), тобто теж у працях мовознавців, але тих, які не можуть не реагувати (свідомо чи несвідомо) на особливості живої мовної практики: з *того боку (світу)*, у *тому числі*; з *цього світу*, на *цьому слові*; з *усього розмаху*, на *всьому готовому*; *одного разу*, *одного поля ягоди* (СУМ-11); з *того боку* (стаття **по**); на *тому тижні*; до *цього часу* (стаття **поднесь**), у *цьому випадку*; в *усьому світі*; в *одному будинку* (РУС-68); з *усього духу*; з *того світу*, на *тому світі*; в *цьому дусі*; в *одному ряду*, *стояти на одному* (ФСУМ); на *всьому ходу*; до *того берега*, на *тому шляху* (УЛВН). У новіших словниках, навіть з грифом НАН України, така непослідовність ще більше увиразнюється, причому з тенденцією до розширення випадків наголошування саме на основі, наприклад у РУС-03, РУС-4 (у зіставленні з РУС-68 і СУМ-11): в *тому самому будинку* (стаття **один**), але на *тому тижні* (стаття **неделя**), у *тому числі*, у звороті *завдяки тому*, так само в прислівнику: *рік тому*, але *того року*; *цими днями*; *усього доброго!* Тому в деяких словниках тепер висуюються пропозиції санкціонувати в таких випадках для означального займенника *весь* і вказівних *той*, *цей* подвійне наголошування (як компромісне): з *усього розмаху*, на *тому тижні*, у *цьому селі* ⁵⁸.

3.6. Дієслова.

3.6.1. Це вже достатньо закріплене в живій мовній практиці протягом останньої чверті століття, але не кодифіковане нормативними джерелами наголошування префіксальних членів словотвірного гнізда *-лагод-* на компоненті *-гбд-*: *від(за-, з-, на-, по- і т. д.)лагбджувати / -лагбдити* з похідними (у конкуренції з досі нормативними *налагбджувати / налагбдити* і под.): «*залагбджувати конфлікт*» («Студія 1 + 1», ТСН, 31.07.2014: ведуча), «*налагбдження стосунків*»; військовий термін «*бойове залагбдження*», що став поширюватися в публічному просторі (насамперед, звичайно, в мові військових) з кінця 2014 р. (у зв'язку з воєнними діями на Донбасі) функціонує з наголошуванням як на першому (тобто згідно з нормою), так і на другому складі.

3.6.2. Це дальше поширення практики кореневого наголошування інфінітивів дієслів *вести*, *везти*, *нести* з префіксальними їхніми дериватами і їхніх форм, причому не тільки минулого, на що звичайно звертають увагу ⁵⁹, але й майбутнього часу. Наприклад, у мовленні українських політиків, у минулому або й тепер в основному російськомовних, вихідців зі Сходу країни, — Петра Симоненка, лідера КПУ, вихідця з Донбасу: «*нести покарання*», «*вели розмову*»; «*По большому счёту, рідной неньке-Україні не повезло*» (УТ-1, «Вісті тижня», 7.03.2004; у цій мішаній російсько-українській фразі дієслово було вжито в українському оформленні), так само відзначену акцентну модель можна було простежити в мовленні В. Пустовойтенка, Ю. Тимошенка, Д. Табачника, Р. Богатирьової, але також і в українськомовного «східняка» Олега Ляшка: «*Влада довела народ...*» (2014 р.); у телеведучих та інших журналістів в інформаційних програмах загальноукраїнського телебачення: «*рознісло їхній будинок*» («Студія 1 + 1», ТСН, 2011: Наталя Мосейчук), «*політик нестиме відповідальність*» (5 к., «Час», 1.07.2004: Данило Яневський) (див. далі також про наголошування форм 1 і 2 ос. мн. теп.-майб. ч. на зразок *несемо*, *несете* в межах іншої й ширшої

⁵⁸ Див.: Тараненко О. О. Передмова // УРПУС. — С. 5. Подвійне наголошення займенника *увесь* у непрямих відмінках (незалежно від синтаксичного вживання його форм) подано в Голоск.: *усього* і т. д.

⁵⁹ Див.: Булаховський Л. А. Вибрані праці: В 5 т. — К., 1977. — Т. 2. — С. 440–441; Шевельов Ю. Знач. праця. — С. 137.

акцентної парадигми дієслів: «Ви *ведете* кампанію...». — 5 к., «Час», 24.03.2004: ведучий Роман Скрипін).

3.6.3. У парадигмах дієвідмінювання — відступи від стандарту в разі як збереження наголосу на основі слова, так і, навпаки, перенесення його на флексію та в деяких інших випадках:

а) у формах мин. ч.: *була, було, були* («...ніякої критики навколо нас не *було* б») (уривок з прес-конференції Ю. Тимошенко. — «Студія 1 + 1», ТСН, 26.05.2005), «Ви *прибули* з Лондона?» (Роман Скрипін), *мн. дали, жили* (наприклад, в ідіолекті Л. Кучми), «*ужили* заходів», «газ уже *спожили*» і под. (у відповідних випадках тут можна вбачати, звичайно, і вплив з боку російського субстрату в мовця);

б) у формах 1 ос. одн. теп.-майб. ч.: *кажу, роблю, хожу, говорю, допоможу* і под. — наприклад, у мовленні осіб не тільки з російською рідною (базовою) мовою: «Я *брюсь* з корупцією» (Ю. Тимошенко, 2010 р.), «Я тобі все *розкажу*...» (співає співачка зі сценічним псевдонімом Альоша, 2012 р.), але й з українською (у «східняків»): «Я *роблю* зауваження...» (Іван Плющ, голова Верховної Ради. — УТ-1, «Українські телевізійні новини», 7.07.2000: трансляція із засідання Верховної Ради), «Я не зробив і не *зроблю* жодного кроку, щоб...» (з виступу В. Ющенка у Верховній Раді, 9.02.2006 р.), «Я *говорю* про революцію у прибиранні...» (з телевізійної реклами, 2005 р.: диктор — жінка з загалом нейтральною літературною вимовою)⁶⁰;

в) у формах 1 і 2 ос. мн. теп.-майб. ч.: «ми *живемо*» (Олег Ляшко), «*Клянёмось! Клянёмось!*» (з клятви кадетів Київського військового ліцею імені Івана Богуна, листопад 2010 р.; з клятви випускника, що її дають учні однієї із середніх шкіл Київської області: ICTV, «Факти», 29.05.2011), «На цьому ми *перервёмось*...» (5 к., «Час», 30.05.2005: ведучий Роман Скрипін), «*Прорвёмось!*» (назва художньо-документального телефільму про «Помаранчеву революцію», березень 2006 р.: її вимовляли саме з таким наголошуванням); форми 2 ос. *берёте, б'ёте, даёте, живёте* і под.;

г) у формах 2 і 3 ос. одн. та 1-3 ос. мн. теп.-майб. ч., що особливо виявляється в наголошуванні префіксальних дериватів док. в. — від дієслова *ити* (крім *вийти*): «*підé* у відставку» («Студія 1 + 1», ТСН, 15.11.2002: ведучий Олесь Терещенко), «Ми *прийдéмо* вам на допомогу!» (з реклами: УТ-1, 9.09.2000: голос диктора — загалом з нейтральною літературною вимовою), «“Чи *прийдéте* Ви на голосування?” Ці люди сказали, що *прийдúть*» (Інтер, «Подобиці», 11.03.2002: соціолог загалом з нейтральною літературною вимовою — про анкетування населення)⁶¹; від старого дієслова *йняти* (крім *вийняти*): «скільки це *займе* часу?» і под.⁶²;

г) поширення форм нак. сп. 1 і 2 ос. мн. *славíмо, славíте* в Різдвяних привітаннях, перейнятих із західноукраїнської мовної практики / з мововжитку греко-католицької церкви, — від акцентної форми *славíти* (Ог.-24) (замість

⁶⁰ В одній з останніх монографій, присвячених становленню нормативності в системі акцентуації української мови, відзначено, що хоч у формах на зразок *кажу, пишу, роблю* основним з погляду норми є флективний наголос, але цілком можливим є й наголошування на основі, що також варто було б подавати у словниках (Винницький В. Українська акцентна система... — С. 383).

⁶¹ Пор. трактування форм на зразок *підéш* як також прийнятних: Винницький В. Знач. праця. — С. 337.

⁶² Подібна ж модель наголошування для дієслова (*у*)*крати*, характерна для південно-західного наріччя, простежується в загальноукраїнському просторі переважно тільки в мовленні вихідців із західноукраїнського регіону (зокрема, у А. Яценюка); для *бути* (*будé, будúть* і т. д.) вона тут практично відсутня.

очікуваних *сла́вмо, сла́вте* — від *сла́вити*), наприклад: «Христос рождається! *Славімо* його!» (прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко), «З Різдвом Христовим! *Славімо* його!» (Президент України Віктор Ющенко); пор. у привітаннях предстоятелів Української православної церкви Київського патріархату Філарета і Української автокефальної православної церкви Димитрія відповідно: «Христос народився! *Славімо* його!» і «Христос народжується — *славте!*» (Час, 5.01.1996, с. 1). Пор. характерне для живої мови західноукраїнського регіону суфіксальне, а не кореневе наголошування групи префіксальних дієслів на *-ити, -іти, -ати* (*заводи́ти, приходи́ти, посиді́ти, полежа́ти* і под.), яке час від часу простежується тепер і в загальнонаціональному ефірі: «Ви можете *посиді́ти* в затишних кафе Риги» (ICTV, «Факти», 5.08.2011: ведуча Олена Фроляк).

3.6.5. Поряд з наведеними вище виявами активізації з боку акцентних особливостей південно-західного наріччя дещо повніше увиразнилася й одна акцентуаційна тенденція до певної міри протилежного спрямування — до збалансованості південно-західної (з флективним наголосом) і південно-східної (з кореневим наголосом) моделей наголошування префіксальних дієслів док. в. з префіксами, що закінчуються (в особових формах — 2 і 3 ос. одн. та 1-3 ос. мн., рідше — і в інфінітиві) на голосний [i] (вторинного походження — з [o], а останній — від зредукованого заднього ряду), з ширшим поданням у нормативних джерелах варіантності на зразок: *відбити, віді́б'єш, віді́б'є* і т. д. (так само *віді́гнєш, віді́лєш* і под.), *звити, зів'єш, зів'є* і т. д. (так само *зі́б'єш, зі́гнєш, зі́пхнєш, зі́рвєш, зі́ткнєш* і под.), так само в акцентних парадигмах дієслів *наді́рвати, підли́ти, розви́ти* і т. ін. Таку варіантність, яку майже послідовно проведено у Погр., уже загалом витримано в перших томах СУМ-20, тоді як у нормативних джерелах попереднього періоду й, зокрема, в СУМ-11 тут переважно спостерігався значний різнобій — з ухилом, однак, частіше в бік флективного наголошування⁶³.

3.7. Прислівники. Це окремі випадки, що, очевидно, також увиразнилися в загальному річищі поживлення в загальноукраїнському мовному просторі особливостей західноукраїнської мовної практики, — з певною активізацією:

а) префіксального наголошування: *напри́кінці* (за нормою тут подвійне наголошування), *передо́всім* (зокрема, в усному мовленні поетів Павла Мовчана, Галини Тарасюк) — у конкуренції з нормативним *передо́всім*;

б) навпаки, кінцевого наголошування: *наразі́* (СУМ-11 подавав це слово з подвійним наголосом, але як діалектне, а вже, наприклад, ОСУМ-94, СУМ-12 — як нейтральне, але тільки з наголосом на корені), *на часі́* (пор. літ. *на ча́сі*)⁶⁴.

4. Підсумкові зауваження. Узагальнюючи викладене вище, слід, по-перше, підкреслити, що в сукупності відзначених фонетичних (сегментних і акцентуаційних) явищ новітнього періоду функціонування української літературної мови переважають тенденції нормотворчого характеру, спрямовані на посилення наявності в її структурі органічніших, питоміших для неї рис (нерідко з можливою гіперкоректністю й «перегинами»). У межах цих тенденцій, зокрема, не тільки реалізується цілком зрозуміле прагнення активних кіл українськомовного соціуму до дальшого усунення з її складу слідів впливів (справжніх і гаданих) з боку російської мови (це переважно на сегментному рівні фонетики), а й акти-

⁶³ Див. також: Булаховський Л. А. Зазнач. праця.— С. 436–440; Винницький В. Українська акцентна система...— С. 341–344.

⁶⁴ Див. також: Шевельов Ю. Зазнач. праця.— С. 116.

візується присутність низки особливостей південно-західного наріччя (частіше, як видається, у межах акцентних парадигм).

По-друге, якщо говорити про ті кола мовного соціуму, в мовленні яких особливо виразно виявляються такі тенденції нормотворчого плану, то всі ці фонетичні процеси характеризують насамперед, цілком природно, мовну практику осіб, які прагнуть спілкуватися правильною або навіть добірною літературною мовою. Певна ж їх кількість, особливо низка з відзначених явищ акцентуації, — це ознака мовлення переважно тих із них, хто перейшов (переходить) на спілкування українською мовою з російської як своєї базової (раніше чи й тепер) або з огляду на свій вік ще не став носієм літературної мови кодифікованого станом на початок 90-х років зразка (тобто представники молодших поколінь). Оскільки такі особи не впевнені у своєму володінні «справжньою» українською мовою (тим більше в сучасному загальному контексті критики «офіційної» літературної мови, яка лунає звідусіль як умотивовано, так і зовсім безпідставно), вони, чуючи та бачачи навколо себе (насамперед зі ЗМІ, перекладної літературної, теле- і кінопродукції) зразки ніби іншого варіанта української літературної мови, вдаються — свідомо чи ні — до мовної гіперкоректності. Ось, наприклад, фрагменти з публічних виступів українською мовою відомих діячів української політики з рідною або базовою в минулому чи й тепер російською мовою — вихідців зі Східної України: *ввѣсти, говорю, відстаємо, подаємо, видаємо, «я би пішов», щоби* («Студія 1 + 1», «Епіцентр», 3.10.1999: Сергій Тігіпко); уживання надміру твердого [ч]⁶⁵, що, до речі, нечасто трапляється і в мовленні представників західноукраїнського регіону, наголошування *кажу, повтворюсь* (СТБ, «Вікна. Опівночі», 19.10.2001: Василь Волга, кандидат у Президенти України); зі спонтанного мовлення голови Меджлісу кримськотатарського народу Рефата Чубарова, який спілкується загалом нормативною українською літературною мовою, хоча і з певними ознаками неукраїнської артикуляції: *не дали, підняли; це було би, могли би*. Навіть у випадках, коли поширювані в загальноукраїнському мовному просторі фонетичні елементи південно-західного наріччя можуть нагадувати співвідносні одиниці російської мови (на відміну, до речі, від відповідних елементів південно-східного наріччя та «офіційної» літературної мови), відчуття мовцем того, що їх використання є одним із зразків сучасного «елітарного» мововжитку, очевидно, переборює можливі побоювання того, що його можуть запідозрити у вживанні росіянізмів, пор. укр. *би, щоби* і рос. *бы, чтобы* (як основні, нейтральні варіанти порівняно з *б, чтоб*); укр. *прийдемо, прийдете, придуть* і под. і рос. *придём, придёте, придут* і под. Однак у спостерігача за такого роду слововживанням в українському мовленні осіб з базовою (раніше або й тепер) російською мовою, очевидно, постійно виникають сумніви щодо того, як його трактувати — як вплив південно-західної акцентуації, як, наприклад, у мовленні уродженця Буковини А. Яценюка: «Європейський вибір *відстояли* не ми. Європейський вибір *відстояли* мільйони» (з виступу на засіданні Верховної Ради 14.07.2014), або ж як вплив російської мови, наприклад: «Ви мужньо *відстояли* нашу свободу!» (голос диктора — загалом з нейтральною літературною вимовою — за кадром у телеролику соціальної реклами на підтримку україн-

⁶⁵ Пор., наприклад, в одному з оглядів сучасного стану української літературної мови серед інших виявів «орфоепічного свавілля» таку характеристику цього явища, як «жахливу вимову звука ч» — «неприродно твердо, як супертвердого»: Баранник Д. Х. Знач. праця.— С. 43.

ського війська під час АТО в Донбасі: кінець липня — серпень 2014 р. на різних українських телеканалах).

Певні слова із західноукраїнської мовної практики, поширюючись у загальноукраїнському мовному середовищі, можуть певною мірою «натуралізуватися» в ньому в плані особливостей свого наголошування: якщо, наприклад, *гарзди*, мн. СУМ-11 подає з позначкою «діал.» і наголосом на закінченні, то СУМ-20 — уже без цієї позначки і з наголосом на основі (так само в сучасній живій мові, наприклад: «Бажаю вам усіляких *гарáздіє!*»); ще частотнішим стало в цей час *негарáзди*, мн. «складнощі, труднощі (у житті, у якій-небудь справі)» (*життєві, економічні* і т. ін. *негарзди*); *авангáрдовий, допомóговий* (див. 3.2).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

а) словники, інші довідники:

- Андрус. — Українсько-англійський словник / Ukrainian-English Dictionary / Comp. by С. Н. Andrusyshen and J. N. Krett.— Saskatoon, 1990.— 1163 р. (перше вид.— 1955 р.).
- Гол.-95 — Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник.— К., 1995. — 192 с.
- Голоск. — Голоскевич Г. Правописний словник. — Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто ; Л., 1994.— Вид. 12.— 461 с. (перше вид.— 1929 р.).
- Грінч. — Словарь української мови : В 4 т. / Упоряд. з дод. влас. мат-лів Б. Грінченко.— К., 1907–1909.
- ЕУ — Енциклопедія українознавства : Словникова частина : В 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович.— Л., 1993–2000.
- ЕУМ — Українська мова : Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-є вид., зі змінами і доп.— К., 2007.— 856 с.
- Жел. — Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар : В 2 т.— Л., 1886.
- Ізюмов Ог.-24 — *Ізюмов О.* Російсько-український словник.— Х. ; К., 1930.— 903 с.
- Огієнко І. — *Огієнко І.* Український стилістичний словник.— Л., 1924.— 496 с.
- Орфоеп. сл. — Орфоепічний словник української мови : В 2 т. / За ред. М. М. Пешак, В. М. Русанівського.— К., 2001–2003.
- ОСУМ-75 — Орфографічний словник української мови / Укл.: С. І. Головащук, Т. В. Зайцева, І. С. Назарова, М. М. Пешак, В. М. Русанівський. — К., 1975.— 856 с.
- ОСУМ-94 — Орфографічний словник української мови / Укл.: С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко.— К., 1994.— 864 с.
- Погр. — *Погрібний М. І.* Орфоепічний словник.— К., 1984.— 629 с.
- РУС-37 — Російсько-український словник.— К., 1937.— 890 с.
- РУС-48 — Російсько-український словник.— М., 1948.— 800 с.
- РУС-68 — Російсько-український словник : В 3 т.— К., 1968.
- РУС-03 — Російсько-український словник / За ред. В. В. Жайворонка.— К., 2003.— 1424 с.
- РУС-4 — Російсько-український словник : В 4 т.— К., 2011–2014.
- РУСНТ-96 — Російсько-український словник наукової термінології : Біологія. Хімія. Медицина.— К., 1996.— 661 с.
- РУСНТ-98 — Російсько-український словник наукової термінології : Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос.— К., 1998.— 890 с.
- СДМ-30 — Словник ділової мови / Укл.: М. Дорошенко, М. Станиславський, В. Страшкевич.— Х. ; К., 1930.— 248 с.
- Сл. військ. — Російсько-український словник для військовиків / Укл.: А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович.— К., 1995.— 384 с.
- СУМ-11 — Словник української мови : В 11 т.— К., 1970–1980.
- СУМ-20 — Словник української мови : У 20 т.— К., 2010–2015. — Т. 1–6.
- СУМ-12 — Словник української мови / Відп. ред. В. В. Жайворонок.— К., 2012.— 1317 с.
- УЛІВН — Українська літературна вимова і наголос : Словник-довідник / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх.— К., 1973.— 724 с.

- УРЕ — Українська радянська енциклопедія : У 12 т. / Гол. ред. М. П. Бажан.— К., 1977–1985.
- УОС-09 — Український орфографічний словник / За ред. В. Г. Скляренка.— К., 2009.— 9-е вид., переробл. і доп.— 1011 с.
- УП-28 — Український правопис.— Х., 1928.— 97 с.
- УП-60 — Український правопис.— К., 1960.— 272 с.
- УП-90 — Український правопис.— К., 1990.— 240 с.
- УП-93 — Український правопис.— К., 1993.— 238 с.
- УП-99 — Український правопис : Проект найновішої редакції.— К., 1999.— 340 с.
- УРРУС — Українсько-російський і російсько-український словник : Сфера ділового і професійного спілкування / Укл.: В. М. Бріцин, О. О. Тараненко.— К., 2011.— 551 с.
- УРСНТ — Українсько-російський словник наукової термінології / За ред. Л. О. Симоненко.— К., 2004.— 416 с.
- ФСУМ — Фразеологічний словник української мови : В 2 т.— К., 1993.

б) засоби масової інформації:

ВЗ — «Високий Замок» (м. Львів); ВК — «Вечірній Київ»; ГУ — «Голос України»; Д — «День»; Дз. т. — «Дзеркало тижня»; Е — «Експрес» (м. Львів); КВ — «Київські відомості»; Кр. — «Критика» (часопис); ЛУ — «Літературна Україна»; МГ — «Молода Галичина» (м. Львів); П — «Поступ» (м. Львів); СіЧ — «Слово і час» (журнал); Сл. Пр. — «Слово Прогнозу»; УМ — «Україна молода»; УР-1 — Українське радіо (Перший канал); УС — «Українське слово»; УТ-1 — Українське телебачення (Перший канал); УТ-2 — Українське телебачення (Другий канал); Час — «Час / Time»

в) інші скорочення:

т/к — телеканал; т/с — телесеріал; СТН — «Служба телевізійних новин» (телепрограма); ТСН — «Телевізійна служба новин» (телепрограма).

О. О. TARANENKO

NEW PHENOMENA THE PHONETICS OF THE CONTEMPORARY UKRAINIAN LANGUAGE (based on the late XXth — early XXIst century Ukrainian language materials)

The paper discusses foregrounded phonetic processes of segmental and accentual levels in the contemporary Ukrainian language, they being determined by a considerable expansion of its functioning, as well as by a massive extension of its speakers' circle (it resulting, in particular, into its "contamination"), further democratization of language usage and language standards in an overall context of society democratization (it resulting, in particular, into the increase of linguistic units and phenomena dimorphism and closer attention towards the purity and in general self-identity of the Ukrainian language (that determining the usage activation of the Ukrainian standard language phono-prosodic level elements that distinguish it against a background of other Slavic languages and first of all, naturally, of the Russian one; as a result, the factor added significantly to the activation of phonetic, first of all of accentual elements of the Southwestern dialect in their rivalry with the corresponding elements of the Southeastern dialect and with those of the "official" standard language in the all-Ukrainian sprachraum).

Keywords: the contemporary Ukrainian standard language, Ukrainian phonetics, Ukrainian stress, norms of the contemporary Ukrainian standard language.